

1. Η ΠΑΡΑΔΟΣΙ ΤΟΥ ΚΕΙΜΕΝΟΥ ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΓΡΑΦΗΣ

Όλα τ' ἀρχαῖα κείμενα τῆς ἀνθρωπότητος, τ' ἀρχαιότερα ἀπὸ τὴν ἐμφάνισι τῆς τυπογραφίας, παραδίδονται φυσικὰ σὲ χειρόγραφα, ποὺ φυλάγονται σήμερα σὲ ἀρχαιολογικὰ μουσεῖα ἢ κυρίως σὲ εἰδικὲς βιβλιοθηκὲς ἀρχαίων χειρογράφων, οἱ ὅποῖες εἶναι εἶδος μουσειῶν. διότι στὰ μουσεῖα ὑπάρχουν συνήθως ὅλων τῶν εἰδῶν τ' ἀρχαιολογικὰ εὐρήματα, ἐνῶ μόνο γιὰ τὰ χειρόγραφα βιβλία ὑπάρχουν αὐτὰ τὰ εἰδικὰ μουσεῖα, οἱ βιβλιοθηκὲς ἀρχαίων χειρογράφων, οἱ ὅποῖες ἄλλοτε εἶναι ἔτσι ἀμιγεῖς, ἄλλοτε πάλι ἔχουν τόσο τμήματα ἀρχαίων χειρογράφων ὅσο καὶ τμήματα συγχρόνων μας ἐντύπων βιβλίων.

Κάθε ἀρχαῖο κείμενο παραδίδεται σὲ ἓνα ἢ περισσότερα ἀρχαῖα χειρόγραφα, ἀπὸ τὰ ὅποια τυπώνονται στὴν ἀρχὴ ἢ πρώτη ἐκδοσι κι ἔπειτα οἱ αὐθεντικώτερες ἐντυπες ἐκδόσεις, οἱ λεγόμενες κριτικὲς ἐκδόσεις, ἔπειτα δὲ ἀπ' αὐτὲς ἀνατυπώνονται ὅλες οἱ ἐντυπες ἐκδόσεις. γιὰ παράδειγμα, ὅλες οἱ ἐντυπες ἐκδόσεις τῆς Κ. Διαθήκης ποὺ ἔγιναν στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀνατυπώσεις ἀπὸ ἄλλες ἐντυπες τέτοιες ποὺ ἔγιναν στὴν Εὐρώπη, μόνο δὲ ἡ ἐκδοσι τοῦ Β. Ἀντωνιάδου, ποὺ ἔγινε τὸ 1904 στὴν Κωνσταντινούπολι ἀπὸ τὴν ἐκεῖ ἱερὰ σύνοδο καὶ ἀνατυπώνεται σήμερα ἀπὸ τὴν ἱερὰ σύνοδο τῆς ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἔγινε κατ' εὐθειαν ἀπὸ 125 ἀρχαῖα χειρόγραφα. ἢ οἱ ἐκδόσεις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων ποὺ γίνονται στὰ πανεπιστήμια τῆς Ὁξφόρδης τῆς Ἀγγλίας καὶ τῆς Λειψίας τῆς Γερμανίας γίνονται ἀπὸ ἀρχαῖα χειρόγραφα, ἐνῶ σχεδὸν ὅλες οἱ ἐκδόσεις των ποὺ γίνονται στὴν Ἑλλάδα εἶναι ἀνατυπώσεις τῶν ἀγγλικῶν καὶ γερμανικῶν ἐκείνων ἐκδόσεων. ἐπίσης τὰ περισσότερα συγγράμματα τῶν ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων τῶν 15 πρώτων αἰώνων, τῆς προτυπογραφικῆς δηλαδὴ ἐποχῆς, τὰ ἐξέδωκαν ἀπὸ χειρόγραφα διάφοροι Εὐρωπαῖοι, συνήθως Γάλλοι καὶ Γερμανοὶ ῥωμαιοκαθολικοί, ἐνῶ οἱ περισσότερες ἑλληνικὲς ἐκδόσεις ἀνατυπώνονται ἀπὸ τὶς ξένες ἐκείνες. ἂν καὶ στὴν Ἑλλάδα τὰ τελευταῖα 100 χρόνια ἔγιναν ἐκδόσεις μερικῶν πατερικῶν κειμένων κι ἀπὸ χειρόγραφα.

Τ' ἀρχαῖα χειρόγραφα ἑνὸς κειμένου, τὰ παραθέματά του (citata, τσιτάτα) σὲ ἄλλα κείμενα ἐπίσης ἀρχαῖα ἀλλὰ νεώτερά του, καὶ οἱ τυχὸν σφζόμενες ἀρχαῖες μεταφράσεις του ποὺ παραδίδονται ἐπίσης σὲ

ἀρχαῖα χειρόγραφα, ἀποτελοῦν τὴ χειρόγραφη παράδοσι αὐτοῦ τοῦ κειμένου. κάθε ἔντυπη ἔκδοσι ἑνὸς ἀρχαίου κειμένου προέρχεται ἅμεσα ἢ ἔμμεσα ἀπὸ τὴ χειρόγραφη παράδοσί του.

* * *

Ἡ Ἁγία Γραφή στὴ χειρόγραφη παράδοσί της εἶναι ὁ ἀδιαφιλονεύκτητος γίγαντας καὶ βασιλεὺς τῶν βιβλίων ὅλου τοῦ κόσμου. γιὰ παράδειγμα, σ' ὀλόκληρη τὴν παράδοσι τῶν ἑλληνικῶν κειμένων ἢ Ἁγία Γραφή κατέχει μόνη της τὸ 12 ἢ 13% τῶν ἀρχαίων χειρογράφων, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπο 87 ἢ 88% τὸ μοιράζονται πάνω ἀπὸ 2.100 ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ἤτοι 600 εἰδωλολάτρεις καὶ 1500 Χριστιανοί. ἴδια εἶναι ἡ ἀναλογία καὶ στὴν παράδοσι τῶν λατινικῶν κειμένων μεταξὺ τῆς Βίβλου καὶ τῶν ἄλλων.

Γιὰ νὰ γίνεταὶ ἀντιληπτὸ κάθε γνώρισμα καὶ πλεονέκτημα τῶν βιβλικῶν χειρογράφων (πλῆθος, ἀρχαιότης, ποιότης, κλπ.), θὰ τὰ συγκρίνω πολλὰς φορὰς μὲ τ' ἀντίστοιχα γνωρίσματα τῶν χειρογράφων παραδόσεων ἄλλων συγγραφέων ἢ γραμματειῶν, λ.χ. τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Ἰπποκράτους, τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γραμματείας γενικῶς, τῆς ἑλληνορρωμαϊκῆς γενικώτερα, τῆς Ἰνδικῆς, τῆς κινεζικῆς, τῆς παλαιαμερικανικῆς, κλπ.

Ἐνα πρῶτο ἐρώτημα ποὺ γεννιέται στὴ σκέψι κάθε ἀνθρώπου, ὁ ὁποῖος θέλει νὰ μάθῃ γι' αὐτὰ τὰ πράγματα, εἶναι ἂν σφύζονται αὐτόγραφα ἀρχαίων συγγραφέων, τῶν προφητῶν, τῶν εὐαγγελιστῶν, τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων, τῶν πατέρων τῆς ἐκκλησίας, καὶ ἄλλων. αὐτόγραφα γενικῶς σ' ὅλο τὸν κόσμο ὑπάρχουν μόνο ἀπὸ τὸ IB' μ.Χ. αἰῶνα κι ἔπειτα, καὶ μόνο Ἑλλήνων καὶ Λατίνων συγγραφέων. σφύζονται λ.χ. αὐτόγραφα τὰ Πρακτικὰ τῆς συνόδου ποὺ ἔγινε στὴν Κωνσταντινούπολι τὸ 1166, τὰ σχόλια τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης στὰ Ἔπη τοῦ Ὀμήρου τὰ ἐπιγραφόμενα Παρεκβολαὶ εἰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν (ἀπὸ τὸ 1180 περίπου), καὶ ἐλάχιστα ἄλλα κείμενα. τὰ κείμενα τῶν ἀρχαιοτέρων συγγραφέων σφύζονται μόνο σὲ ἀντίγραφα. ἀλλὰ καὶ ἂν παρ' ἐλπίδα βρῖσκαμε σήμερα ἓνα πολὺ ἀρχαῖο αὐτόγραφο, λ.χ. τὴν Πρὸς Γαλάτας ἐπιστολὴ τοῦ ἀποστόλου Παύλου γραμμὴν ἀπὸ τὸ χέρι του, δὲν θὰ καταλαβαίναμε οὔτε θὰ μπορούσαμε ν' ἀποδείξουμε ὅτι εἶναι τὸ αὐτόγραφο τοῦ ἀποστόλου.

Ἀπὸ τὰ κείμενα τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου σφύζονται ἀποσπάσματα ἐκτάσεως μισῆς ἢ μιᾶς σελίδος ἢ ἐλαχίστων σελίδων ἀπὸ τὸν Δ' π.Χ. αἰῶνα (320 π.Χ.)· σπάνια ἀκέραια συγγράμματα ἀπὸ τὸ Β' μ.Χ. αἰῶνα· καὶ ὀλόκληρα βιβλία (δηλαδὴ τόμοι σὰν τὰ σημερινὰ βιβλία μὲ πολλὰ συγγράμματα σὲ κάθε τόμο) ἀπὸ τὸν Δ' μ.Χ. αἰῶνα (340 μ.Χ.)· καὶ πρόκειται πάντοτε γιὰ ἑλληνικὰ ἢ ἑλληνογλωσσα κείμενα.

κυρίως ὅμως τὰ ἑλληνικὰ λατινικὰ κι ἑβραϊκὰ κείμενα σφύζονται καὶ παραδίδονται σὲ χειρόγραφα τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ μεταγενέστερα. τ' ἀρχαιότερα χειρόγραφα τῆς Κοντινῆς Ἀνατολῆς (συριακὰ, κοπτικά, ἀραβικά, καὶ λοιπὰ ἀνατολίτικα) χριστιανικὰ μὲν εἶναι σπανίως τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ μεταγενέστερα, κυρίως δὲ τοῦ IB' αἰῶνος καὶ μεταγενέστερα, ἰσλαμικὰ δὲ τοῦ IB' αἰῶνος καὶ μεταγενέστερα. τ' ἀρχαιότερα χειρόγραφα τῆς Μακρινῆς Ἀνατολῆς (Ἰνδικὰ, κινεζικά, Ἰνδοκινεζικά) εἶναι τοῦ IΓ' αἰῶνος καὶ μεταγενέστερα, τὰ δὲ ἀρχαιότερα παλαιαμερικανικά εἶναι τοῦ IF' αἰῶνος μόνο.

Τὸ ἀρχαιότερο χειρόγραφο τοῦ κόσμου ποὺ περιέχει ἀκέραιο βιβλίο εἶναι ὁ ἑλληνικὸς πάπυρος τοῦ Bodmer 2, τοῦ Β' αἰῶνος, ποὺ περιέχει τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, καὶ βρίσκεται στὸ Δουβλίνο τῆς Ἰρλανδίας. τὸ ἀρχαιότερο βιβλίο τοῦ κόσμου, δηλαδὴ τόμος μὲ τὴ σημερινὴ ἔννοια, εἶναι τὸ περγαμινὸ χειρόγραφο 03 τῆς Βίβλου· περιέχει τὴν Παλαιὰ καὶ τὴν Καινὴ Διαθήκη, εἶναι βιβλιοδετημένο σὲ 5 τόμους, γράφηκε τὸ 340, καὶ βρίσκεται στὴ βιβλιοθήκη τοῦ Βατικανοῦ μὲ ἀριθμὸ 1209· γι' αὐτὸ εἶναι γνωστὸ ὡς βατικανὸ χειρόγραφο τῆς Βίβλου, παρ' ὅλο ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια. ὑπάρχει τοῦ ἴδιου αἰῶνος κι ἄλλο ἓνα ὁλόκληρο βιβλίο, περγαμινὸ καὶ πολύτομο, τὸ σιναϊτικὸ χειρόγραφο τῆς Βίβλου (τὸ 01), ποὺ προέρχεται πάλι ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ βρίσκεται σήμερα στὸ βρετανικὸ μουσεῖο τοῦ Λονδίνου.

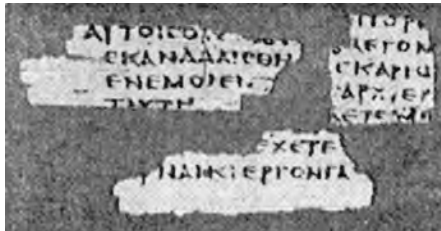
Πέντε εἶναι τὰ κυριώτερα χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα μὲ τὰ ὁποῖα τὰ χειρόγραφα τῆς Βίβλου ξεχωρίζουν ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα χειρόγραφα τῆς προχριστιανικῆς καὶ χριστιανικῆς γραμματείας.

1. Εἶναι τὰ περισσότερα ἀπ' ὅλα. ἀπὸ 60.000 ἑλληνικὰ χειρόγραφα ποὺ ὑπάρχουν σ' ὅλο τὸν κόσμο, τὰ 7.300 εἶναι τῆς Βίβλου. κανένα ἄλλο σύγγραμμα προχριστιανικὸ ἢ χριστιανικὸ δὲν πλησιάζει σ' αὐτὸ τὸ ὕψος. τὰ 5.300 εἶναι τῆς Κ. Διαθήκης καὶ τὰ 2.000 τῆς Π. Διαθήκης. σχεδὸν δὲν ὑπάρχει στὴ γῆ βιβλιοθήκη ἑλληνικῶν χειρογράφων ποὺ νὰ μὴν ἔχη χειρόγραφα τῆς Βίβλου· καὶ εἶναι ἀδύνατο ἓνας ἐρευνητὴς νὰ ἐξετάσῃ ὅλα τὰ χειρόγραφα τῆς μὲ αὐτοψία. τὰ χειρόγραφα τῆς Βίβλου βρίσκονται σὲ 380 βιβλιοθήκες ὄλων τῶν ἡπείρων· ἀπ' αὐτὲς οἱ ἑπτὰ κυριώτερες εἶναι οἱ ἑξῆς κατὰ σειρὰ πλῆθους βιβλικῶν χειρογράφων· Ἁγιον Ὄρος (ἂν θεωρηθῇ ὡς μία βιβλιοθήκη), μονὴ τοῦ Σινά, ἐθνικὴ βιβλιοθήκη Παρισίων, ἐθνικὴ βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν, βιβλιοθήκη Βατικανοῦ, βρετανικὸ μουσεῖο τοῦ Λονδίνου, κι ἐθνικὴ βιβλιοθήκη τῆς Πετροπόλεως. ἴδια εἶναι, ὅπως λέχθηκε, ἡ ἀναλογία καὶ στὴ χειρόγραφη παράδοσι τῶν λατινικῶν κειμένων ἀνάμεσα στὴ Βίβλο καὶ στοὺς ἄλλους συγγραφεῖς. οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες συγγραφεῖς συνήθως παραδίδονται ὁ καθένας σὲ 1 μέχρι 10 χειρόγραφα, λίγες φο-

ρὲς δὲ μέχρι καὶ σὲ 20 χειρόγραφα, καὶ μόνον ὁ Ὅμηρος, πού εἶναι ὁ ἄφταστος γίγαντας ἀνάμεσα σ' ἐκείνους, παραδίδεται σ' ἑκατοντάδες, ἤτοι σὲ 190 χειρόγραφα ἢ Ἰλιάς καὶ σὲ 80 ἢ Ὀδύσσεια. οἱ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς πού εἶναι στὸ πλῆθος τῶν χειρογράφων τους οἱ πλησιέστεροι πρὸς τὴ Βίβλο, καὶ εἶναι σ' αὐτὸ ἀνώτεροι ἀπὸ τὸν Ὅμηρο ἀλλὰ πολὺ κατώτεροι ἀπὸ τὴ Βίβλο, εἶναι ὁ Ἰωάννης Χρυσόστομος, ὁ Ἱερώνυμος, ὁ Ἰωάννης Σιναΐτης (Κλιμαξ), τὸ Σύνταγμα τῶν κανόνων (= Πηδάλιον), καὶ τὰ λειτουργικὰ βιβλία (Ὡρολόγιον, Τριῶδιον, Μηναιῖα, κλπ.). οἱ παλαιογράφοι, αὐτοὶ δηλαδή πού διαβάζουν τ' ἀρχαῖα κείμενα ἀπὸ τ' ἀρχαῖα χειρόγραφα καὶ τὰ μεταφέρουν μὲ τὸν κριτικὸν τρόπο στὶς ἔντυπες κριτικὲς ἐκδόσεις, ὅταν μαθαίνουν παλαιογραφία, ἀκόμη κι ἂν εἶναι φιλόλογοι πού ἀσχολοῦνται μὲ τὸν Ὅμηρο ἢ τὸ Θουκυδίδη, καὶ δὲν ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴ Βίβλο, μαθαίνουν κυρίως ἀπὸ τὰ χειρόγραφα τῆς Βίβλου, διότι αὐτὰ εἶναι ἀπὸ κάθε ἄποψι (πλῆθος, ἀρχαιότητα, ποιότητα, γραφικὸ στυλ) τ' ἀντιπροσωπευτικώτερα τῆς γενικῆς χειρόγραφης παραδόσεως. ἐπίσης τὰ χειρόγραφα τῆς Βίβλου, λόγῳ τοῦ πλῆθους καὶ τῆς ἀντιπροσωπευτικότητός των, ἀποτελοῦν γιὰ τοὺς παλαιογράφους τὸν πιὸ ἀσφαλῆ γνώμονα γιὰ τὴ χρονολόγησι ὅλων τῶν χειρογράφων, γιὰ τὸν προσδιορισμὸν δηλαδή τοῦ χρόνου κατὰ τὸν ὁποῖο γράφτηκε τὸ κάθε χειρόγραφο ἀπὸ τὸ γραφέα του (ἄχι τὸ κείμενο ἀπὸ τὸ συγγραφέα του).

Πρώτη εἶναι ἐπίσης ἡ Βίβλος καὶ σὲ σπαράγματα παπύρων, σὲ μεμονωμένα δηλαδή παπύρινα φύλλα ἢ τεμάχια φύλλων μὲ ἀποσπάσματα κειμένων, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ διαλυμένα καὶ κατεστραμμένα παπύρινα βιβλία. ἀπὸ 20.000 ἐκδεδομένους τέτοιους ἑλληνικοὺς παπύρους, πού ὑπάρχουν, οἱ πάπυροι τῆς Βίβλου πού ἐκδόθηκαν μέχρι τὸ 1976 εἶναι 567, καὶ ἀναλυτικῶς 323 τῆς Π. Διαθήκης καὶ 244 τῆς Καινῆς. ὑπάρχουν δὲ καὶ ἄλλοι τόσοι περίπου ἀνέκδοτοι, καὶ ἄλλοι πού βρέθηκαν μετὰ τὸ 1976 ἐπίσης ἀνέκδοτοι. τῆς Π. Διαθήκης ὁ ἀρχαιότερος εἶναι ὁ πάπυρος τοῦ Rylands 458, τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος, πού περιέχει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὰ κεφάλαια 23 - 28 τοῦ Δευτερονομίου κατὰ τὴν ἀρχαῖα ἑλληνικὴ μετάφρασι τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ βρίσκεται στὸ Μάντσεστερ τῆς Ἀγγλίας· τῆς δὲ Κ. Διαθήκης μέχρι ἐφέτος (1995) ἀρχαιότερος θεωροῦνταν ὁ πάπυρος πάλι τοῦ Rylands 457, πού εἶναι γραμμένος κατὰ τὰ ἔτη 100 - 120, καὶ περιέχει ἀποσπάσματα ἀπὸ τὸ κεφάλαιο 18 τοῦ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. πέρυσι ὅμως ὁ βιβλικὸς ἐπιστήμων καὶ κορυφαῖος παπυρολόγος Πέτρος Thiede, βασισμένος σὲ τεκμήρια ἄχι μόνον παπυρολογικὰ παλαιογραφικὰ καὶ κωδικολογικὰ ἀλλὰ καὶ φυσικά, ἀπέδειξε ὅτι ὁ πάπυρος τοῦ Κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγελίου, τοῦ ὁποῖου 10 σπαράγματα φυλάγονται στὸ μουσεῖο τοῦ κολλεγίου Magdalen τῆς Ὁξφόρδης καὶ περιέχουν ἰσάριθμα εὐανάγνωστα ἀ-

ποσπάσματα χωρίων ἀπὸ τὸ κεφάλαιο 26 τοῦ Εὐαγγελίου, εἶναι γραμ-
 μένος τὸ ἔτος 70 μ.Χ., δηλαδή ὅσο ζοῦσαν ἀκόμη μερικοὶ ἀπόστολοι
 καὶ πολλοὶ αὐτόπτες τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἴσως δὲ κι ὁ εὐαγγε-
 λιστὴς Ματθαῖος. ἡ ἀνακάλυψι αὐτῆ τοῦ αἰῶνος μας, συγκλόνησε τόσο
 τοὺς εἰδικοὺς ὅσο καὶ ὄλο τὸ χριστιανικὸ κόσμο. δημοσιεύτηκε γιὰ
 πρώτη φορά στὸ ἀγγλόγλωσσο διεθνὲς περιοδικὸ Time (23-1-1995, τόμ.
 145, τεύχ. 3, σελ. 43) σὲ ἄρθρο τοῦ R.N. Ostling μὲ τίτλο «Ἐνα βῆμα
 πλησιέστερα στὸν Ἰησοῦ;» (A Step Closer to Jesus?), καὶ στὴ συνέχεια
 ἀνακοινώθηκε μὲ ὅλες τὶς ἐπιστημονικὲς λεπτομέρειες ἀπὸ τὸν ἴδιο
 τὸν P. Thiede στὰ μεγαλιότερα παπυρολογικὰ περιοδικὰ τοῦ κόσμου
 καὶ σὲ βιβλικὰ καὶ παπυρολογικὰ συνέδρια. στοὺς Times τοῦ Λονδίνου
 ὁ Thiede χαρακτηρίστηκε ὡς ὁ ἄνθρωπος ποὺ θὰ μεταμορφώσῃ τὴν πε-
 ρὶ Χριστιανισμοῦ ἀντίληψί μας (ἐννοοῦν τὴ μέχρι σήμερα ὑπάρχουσα
 ἀρνητικὴ ἀντίληψι γιὰ τὴν ἀρχαιότητα κι αὐθεντικότητα τῶν πηγῶν
 τῆς Χριστιανικῆς πίστεως, δηλαδή τῶν βιβλικῶν κειμένων). ὁ πάπυρος
 εἶχε ἀγοραστῆ τὸ 1901 στὸ Λουξορ τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὸν Ἕλληνα C.
 Huleatt, ἐφημέριος τῆς ἐκεῖ καὶ τότε ἀγγλικανικῆς παροικίας. παρέμενε
 στὸ προειρημένο πανεπιστημιακὸ μουσεῖο ἀδημοσίευτος μέχρι τὸ 1953
 κι ἀνερέυνητος μέχρι πέρυσι. τὰ 3 σπαράγματά του, τῶν ὁποίων δημο-
 σιεύεται ἐδῶ φωτογραφία, περιέχουν, χωρὶς καμμιά ἀπολύτως διαφορὰ
 ἀπὸ τὸ ἐκκλησιαστικὸ μας κείμενο τῆς Κ. Διαθήκης, τὰ ἐξῆς χωρία
 τοῦ Εὐαγγελίου (στὰ παπυρικὰ σπαράγματα διαβάζονται ὅσα μέρη τῶν
 χωρίων γράφω μὲ μαῦρα κεφαλαῖα γράμματα).



Τὰ 3 σπαράγματα τοῦ παπύρου τοῦ κολλεγίου Magdalen τῆς Ὁξφόρδης
 (τοῦ ἔτους 70)

- 26,10' Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· **Τί κόπους παρεΧΕΤΕ τῆ γΥ-
 ΝΑΙΚΙ; ΕΡΓΟΝ ΓΑΡ** καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ.
 26,14' Τότε **ΠΟΡΕ**υθεῖς εἰς τῶν δώδεκα, **Ο ΛΕΓΟΜ**ενος Ἰούδας **Ι-
 ΣΚΑΡΙ**ώτης, πρὸς τοῦ**Σ ΑΡΧΙΕΡ**εῖς εἶπε· **Τί θέΛΕΤΕ ΜΟΙ** δοῦ-
 ναι, καὶ ἐγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν;
 26,31' Τότε λέγει **ΑΥΤΟΙΣ Ο ΙΗΣΟΥΣ**· Πάντες ὑμεῖς **ΣΚΑΝΔΑΛΙ-
 ΣΘΗ**σεσθε **ΕΝ ΕΜΟΙ ΕΝ** τῆ νυκτὶ **ΤΑΥΤΗ**.

Κανένα άλλο έργο τής αρχαιότητας, ούτε τὰ Ἔπη τοῦ Ὀμήρου, δὲν ἔχει τόσα παπυρικά ἀποσπάσματα, ὅσα ἔχει ἡ Βίβλος, οὔτε φυσικά καὶ τόσο κοντὰ στ' αὐτόγραφο, ὅσο ἡ Βίβλος.

Τὰ χειρόγραφα τόσο τής Βίβλου ὅσο καὶ ὄλων τῶν ἄλλων κειμένων τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ κόσμου καὶ τής Κοντινῆς Ἀνατολῆς εἶναι ἀπὸ 3 γραφικὲς ὕλες: πάπυρο, περγαμηνή (κατεργασμένο λεπτὸ δέρμα), καὶ χαρτί. σὲ πάπυρο μόνο ἀποσπάσματα, ἀλλὰ καὶ ὁλόκληρα τὸ Κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγέλιον, οἱ Ἐπιστολὲς τοῦ Πέτρου καὶ τοῦ Ἰούδα, καὶ μερικοὶ Ψαλμοί: σὲ περγαμηνή τὰ περισσότερα ἀκέραια χειρόγραφα τής Βίβλου: σὲ χαρτί τὰ λιγότερα καὶ ὀψιμότερα.

2. Τὰ χειρόγραφα τής Βίβλου σὲ σύγκρισι μὲ τὸ σύνολο τῶν χειρογράφων τῶν ἀρχαίων κειμένων εἶναι τ' ἀρχαιότερα ἀπ' ὅλα. τοῦ Ὀμήρου καὶ ὄλων τῶν ἄλλων συγγραφέων τῶν πρὸ καὶ μετὰ Χριστὸν τὰ ἔργα βρίσκονται σὲ χειρόγραφα τοῦ Θ' αἰῶνος καὶ μεταγενέστερα (I' - IZ' αἰ.). μόνο τοῦ Ἀριστοτέλους ἢ Ἀθηναίων πολιτεία βρέθηκε ἢ μισὴ σὲ χειρόγραφο τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος καὶ ἡ κωμῳδία τοῦ Μενάνδρου *Δύσκολος* σὲ χειρόγραφο τοῦ Γ' αἰῶνος. ἡ Βίβλος ἔχει 20 ἀκέραια χειρόγραφα μὲ τίς δυὸ Διαθήκες, 80 μόνο μὲ τὴν Κ. Διαθήκη, καὶ ἄλλα 180 μὲ τὴ μισὴ Κ. Διαθήκη, συνολικὰ 280 χειρόγραφα, ἀρχαιότερα ἀπὸ τὸν Θ' αἰῶνα, δηλαδὴ ἀρχαιότερα ἀπ' ὁλόκληρη τὴ χειρόγραφη παράδοσι ὄλων τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων, ἀπὸ τὸν Ὀμηρο μέχρι τὸν τελευταῖο χρονικῶς, καὶ ὄλων τῶν Λατίνων, καὶ ὄλων τῶν συγγραφέων καὶ ἀνωνύμων βιβλίων τοῦ κόσμου. ἂν ὅλα τ' ἀκέραια χειρόγραφα τής ἀνθρωπότητος τὰ κατατάξουμε χρονικῶς, στὴν ἀρχὴ ἐπὶ 7 αἰῶνες (B' - H') ἐμφανίζονται μόνο χειρόγραφα τής Βίβλου: μόνο τὸν Ζ' αἰῶνα ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Βίβλο ἐμφανίζεται καὶ ἓνα χειρόγραφο τοῦ φαρμακολόγου Διοσκουρίδου. ἔπειτα ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται καὶ χειρόγραφα μόνο Ἑλλήνων Λατίνων Ἑβραίων καὶ Χριστιανῶν Ἀνατολιτῶν ἐπὶ ἄλλους 4 αἰῶνες (Θ' - IB'): ἔπειτα ἀπὸ τὸ IB' αἰῶνα ἀρχίζουν νὰ ἐμφανίζονται καὶ ἀραβικὰ ἰσλαμικά: καὶ μόνο ἀπὸ τὸ ΙΓ' αἰῶνα καὶ ἐδῶθε ἐμφανίζονται χειρόγραφα Ἰνδικά, κινεζικά, παλαιαμερικανικά, κλπ.. τὸ μεγαλύτερο πλῆθος τῶν χειρογράφων τής Βίβλου εἶναι τῶν αἰῶνων I' - IB'.

3. Τὰ βιβλικὰ χειρόγραφα εἶναι τὰ ἐπιμελέστερα ἀπ' ὅλα τὰ χειρόγραφα ὄλων τῶν κειμένων τής ἀρχαιότητος. ἡ ἐπιμέλειά τους, ἢ κριτική τους ἀκρίβεια, ἢ ἐπιστημονικὴ τους σχολαστικότης, καὶ ἡ μεθοδικὴ διαίρεσι τοῦ κειμένου τῶν σὲ κεφάλαια καὶ στίχους δὲν ἔχουν τὸ ἀντίστοιχό τους σὲ κανένα χειρόγραφο κανενὸς συγγραφέως καὶ καμμιαῖς γραμματείας στὸν κόσμο. τὸ δὲ 25% ἀπ' αὐτὰ εἶναι χειρόγραφα σχολιασμένα σὰν τὸν περίφημο κώδικα *venetus* τοῦ Ὀμήρου.

4. Τὰ βιβλικὰ χειρόγραφα εἶναι τὰ πολυτελέστερα ἀπ' ὅλα. τὸ 90% ἀπ' αὐτὰ εἶναι περγαμηνά, καὶ μόνο τὰ ὑπόλοιπα καὶ ὀψιμότερα

εἶναι χάρτινα. ἀρκετὰ εἶναι γραμμένα πάνω σὲ σπάνια περγαμνή, δέρμα ἐμβρύων γιδιῶν (τὸ ἄριστο πάντων), δέρμα πορφυροβαμμένο (τὸ πολυτελέστερο πάντων), δέρμα λαγοῦ, δέρμα ἀντιλόπης, κλπ.. ἀπὸ δέρμα ἐμβρύων γιδιῶν λ.χ. εἶναι τὸ περγαμνὸ χειρόγραφο τῆς Κ. Διαθήκης 1404 (=ἀγιορειτικῆς μονῆς Παντοκράτορος 234) τοῦ ΙΓ' αἰῶνος, πὸν περιέχει τὴν Κ. Διαθήκη, τοὺς Ψαλμοὺς, καὶ ἀρκετοὺς ἐκκλησιαστικὸς συγγραφεῖς. γιὰ τὴν ὑπόλοιπη παγκόσμια γραμματεία ἓνα μόνο πορφυρὸ χειρόγραφο μαρτυρεῖ ὁ 'Ρωμαῖος ἱστορικὸς Ἰούλιος Καπιτωλῖνος· ἦταν ἰδιοκτησία τοῦ 'Ρωμαίου αὐτοκράτορος Μαξιμιανοῦ. τῆς Βίβλου πορφυρᾶ χειρόγραφα μαρτυροῦνται πάρα πολλὰ, διασφύζονται δὲ μέχρι σήμερα ἑννέα ἑλληνικὰ καὶ περισσότερα λατινικά. ἑλληνικὰ εἶναι τὸ χειρόγραφο Τ τῆς Π. Διαθήκης (ἓνα Ψαλτήριον τοῦ Ζ' αἰῶνος πὸν βρίσκεται στὴ δημοτικὴ βιβλιοθήκη τῆς Ζυρίχης μὲ ἀριθμὸ C. 84) καὶ τῆς Κ. Διαθήκης τὰ χειρόγραφα 022 023 042 043 080 565 1143 καὶ λ 46' τῆς Κ. Διαθήκης εἶναι πέντε τοῦ Φ' αἰῶνος, δύο τοῦ Θ', καὶ ἓνα τοῦ Ι'. τὸ 022 περιέχει καὶ τὴ Γένεσι τῆς Π. Διαθήκης· εἶναι κομμένο σ' ἑννέα κομμάτια, καὶ βρίσκονται 182 φύλλα του στὴν Πετροῦπολι, 33 στὴν Πάτμο, 6 στὸ Βατικανό, 4 στὸ Λονδίνο, 2 στὴ Βιέννη, 1 στὴ Θεσσαλονίκη, 1 στὴ Ν. Υόρκη. οἱ ἀρχαῖοι γιὰ ἄκρα πολυτέλεια ἔγραφαν μερικὲς φορὲς μὲ χρυσοῦ ἢ ἀργυρῆ μελάνη, ἰδίως πάνω σὲ πορφυροβαμμένη περγαμνή. χρυσόγραφα τέτοια ἢ ἀργυρόγραφα χειρόγραφα ἀρχαίων Ἑλλήνων συγγραφέων δὲν ὑπάρχουν σήμερα, μαρτυροῦνται ὁμως ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα ἓνα μόνο τοῦ Ὀμήρου, ἐκεῖνο τὸ πορφυρὸ πὸν μαρτυρεῖ ὁ Ἰούλιος Καπιτωλῖνος, κι ἓνα μόνο ποίημα τοῦ Πινδάρου. τῆς Ἀγίας Γραφῆς μαρτυροῦνται πάρα πολλὰ, σφύζονται δὲ σήμερα 8 τέτοια, ἤτοι 7 χρυσόγραφα (ἀπὸ τὰ ὁποῖα τὰ 3 εἶναι καὶ πορφυρᾶ, τὰ δὲ 2 ἔχουν καὶ ἀργυρογραφία) κι 1 σκέτο ἀργυρόγραφο. εἶναι τῆς Π. Διαθήκης τὸ Τ (Ψαλτήριον), καὶ τῆς Κ. Διαθήκης τὰ 022 (Κ. Διαθήκη + Γένεσις), 023, 1404 (Κ. Διαθήκη + Ψαλτήριον), λ 117, λ 132, λ 757, καὶ λ 1390. περισσότερα εἶναι τὰ λατινικά χρυσόγραφα κι ἀργυρόγραφα τῆς Βίβλου, πὸν σφύζονται, ἀπὸ τὰ ὁποῖα περίφημο εἶναι ἡ χρυσοῦ Βίβλος τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου, τοῦ Η' αἰῶνος. ὑπάρχουν κι ἐλάχιστα πατερικὰ ἔργα πὸν ἔχουν χρυσᾶ τὰ γράμματα μόνο τῶν τίτλων ἢ τὰ πρῶτα γράμματα τῶν κεφαλαίων. πολὺ περισσότερα εἶναι τὰ βιβλικὰ χειρόγραφα πὸν ἔχουν ἐξωτερικὴ πολυτέλεια στὴ βιβλιοδεσία, μὲ καλύμματα χρυσᾶ ἢ ἀργυρᾶ ἢ ἐλεφάντινα (δηλαδή φιλντισένια) ἢ στολισμένα μὲ διαμάντια καὶ ἄλλα πολύτιμα πετράδια. μερικὰ ἔχουν καὶ ὄρισμένα κόκκινα γράμματα γραμμένα μὲ κιννάβαρι γιὰ λόγους κυρίως εὐρητηριακοὺς καὶ λοιποὺς ἐπιστημονικοὺς.

5. Τὰ βιβλικὰ χειρόγραφα εἶναι ἐπίσης τὰ καλλιτεχνικώτερα ἀπ' ὅλα τὰ χειρόγραφα ὄχι μόνο τοῦ ἑλληνορρωμαϊκοῦ ἀλλὰ καὶ ὅλου τοῦ

κόσμου. πάρα πολλά βιβλικά ἔχουν πολλές μινιατοῦρες, ἀνθέμια, καὶ κεφαλάρια κειμένων, πού εἶναι ἀριστουργήματα ζωγραφικῆς καὶ διακοσμητικῆς τέχνης, καὶ βρίσκονται πολλές φορές μέχρι καὶ 300 τέτοια σ' ἓνα χειρόγραφο. πολλά χειρόγραφα τῆς Βίβλου εἶναι μνημεῖα ζωγραφικῆς ἐφάμιλλα μὲ τοὺς παγκοσμίου φήμης ζωγραφικούς πίνακες, μία, ὡς τὴν ποῦμε ἔτσι, καλὴ τέχνη τῆς ἀρχαιότητος ἦταν καὶ ἡ λεπτογραφία. λεπτογραφικὰ χειρόγραφα διασφύζονται μόνο τῆς Βίβλου ἀρκετὰ καὶ τῶν πατερικῶν κειμένων ἐλάχιστα. τέτοιο εἶναι τὸ προειρημένο χειρόγραφο 234 τῆς μονῆς Παντοκράτορος· τὰ χρυσᾶ γράμματά του πάνω στὴν ἀπὸ ἔμβρυα γιδιῶν περγαμηνὴ του εἶναι μικρὰ σὰν τὰ μικρότερα γράμματα τῶν σημερινῶν ἐφημερίδων.

Ἐνα ἄλλο γνώρισμα τῶν βιβλικῶν χειρογράφων, πού δὲν εἶναι μοναδικὸ ἀλλὰ μόνο κύριο, εἶναι ὅτι αὐτὰ σχεδὸν ὅλα εἶναι τὸ καθένα μόνο Βίβλος. ἐνῶ τὰ ἄλλα χειρόγραφα περιέχουν σχεδὸν πάντοτε τὸ καθένα πολλοὺς καὶ διαφόρους συγγραφεῖς, λίγα εἶναι τὰ μὴ βιβλικά χειρόγραφα πού περιέχουν τὸ καθένα ἓναν μόνο ἀρχαῖο συγγραφέα.

Τὰ βιβλικά χειρόγραφα ἀπὸ πλευρᾶς περιεχομένου διακρίνονται σὲ δύο κατηγορίες· στὰ χειρόγραφα τοῦ συνεχοῦς κειμένου καὶ στὰ χειρόγραφα τοῦ ἐκλογαδικοῦ κειμένου, δηλαδὴ τ' ἀνθολόγια ἢ *ἐκλογάδια* λεγόμενα. τὰ τῆς δευτέρας κατηγορίας εἶναι μόνο τοῦ Ἰ' αἰῶνος καὶ μεταγενέστερα, καὶ σὲ ποσότητα τὰ μὲν τῆς Κ. Διαθήκης ἀποτελοῦν τὸ 39% τοῦ συνόλου τῶν χειρογράφων τῆς, τὰ δὲ τῆς Παλαιᾶς λιγώτερο κι ἀπὸ τὸ 10% τοῦ συνόλου τῶν χειρογράφων τῆς.

Τὰ χειρόγραφα τοῦ συνεχοῦς κειμένου ἄλλοτε περιέχουν ὀλόκληρη τὴν Παλαιὰ ἢ Κ. Διαθήκη (μερικὲς φορές καὶ τὶς δυὸ Διαθήκες μαζί), ἄλλοτε δὲ μόνο τὰ ἱστορικὰ βιβλία τῆς Π. Διαθήκης, ἢ μόνο τὰ ποιητικὰ καὶ προφητικὰ, ἢ μόνο τὰ 4 Εὐαγγέλια τῆς Καινῆς, ἢ μόνο τὶς Πράξεις καὶ τὶς Ἐπιστολὲς τῶν ἀποστόλων καὶ τὴν Ἀποκάλυψη. φυσικά, ὅταν λέμε γιὰ ἐλληνικὸ κείμενο τῆς Π. Διαθήκης, ἐννοοῦμε πάντοτε τὴν ἀρχαία μετάφρασι τῶν Ἑβδομήκοντα. ὅταν ἓνα χειρόγραφο τῆς Κ. Διαθήκης περιέχει τὸ συνεχὲς καὶ ὀλόκληρο κείμενο μόνο τῶν 4 Εὐαγγελίων, λέγεται συνήθως καὶ *Εὐαγγέλιον* ἢ *Τετραεὐάγγελον* ἢ *Εὐαγγελιστάριον*, ἐνῶ, ὅταν περιέχει μόνο τὶς Πράξεις καὶ τὶς Ἐπιστολές, λέγεται *Πραξαπόστολος* ἢ *Ἀπόστολος*.

Ἀπὸ τοὺς διαφόρους τρόπους ταξινομήσεως τῶν βιβλίων τῆς Ἀγίας Γραφῆς στὰ χειρόγραφα, ἐξιχνιάζεται ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ παπύρου, πού βιβλιοδετοῦνταν σὲ ρόλο ἢ μικρὸ τομίδιο, πρὶν δηλαδὴ ἀπὸ τὴν εὐρεῖα χρῆσι τῆς περγαμηνῆς πού βιβλιοδετοῦνταν σὲ ραφτὸ βιβλίον σὰν τὸ σημερινόν, ἢ μὲν Π. Διαθήκη κυκλοφοῦσε πρῶτα σὲ 22 ρόλους κι ἔπειτα σὲ 8 τομίδια, ἢ δὲ Κ. Διαθήκη πρῶτα σὲ 6 ρόλους κι ἔπειτα σὲ 4 τομίδια.

Ἡ σειρά τῶν βιβλίων τῆς Κ. Διαθήκης στὰ ἑλληνικά χειρόγραφα δὲν εἶναι ἀκριβῶς αὐτὴ πού βλέπουμε στὶς σημερινὲς ἔντυπες ἐκδόσεις μας. οἱ ἔντυπες ἐκδόσεις μας ἔχουν τὰ βιβλία μὲ τὴ σειρά πού βρίσκονται στὰ λατινικά χειρόγραφα καὶ στὶς εὐρωπαϊκὲς ἔντυπες ἐκδόσεις τόσο τοῦ λατινικοῦ ὅσο καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου. στὰ ἑλληνικά χειρόγραφα διαφέρει ἡ σειρά τῶν Ἐπιστολῶν τῶν ἀποστόλων. μετὰ τὶς Πράξεις τῶν ἀποστόλων πρῶτα βρίσκονται οἱ 7 Καθολικὲς Ἐπιστολές, ἔπειτα οἱ Ἐπιστολές τοῦ Παύλου, κι ἔπειτα ἡ Ἀποκάλυψη. καὶ οἱ Ἐπιστολές τοῦ Παύλου βρίσκονται μὲ ἄλλη σειρά· μετὰ τὴ Β΄ Πρὸς Θεσσαλονικεῖς βρίσκεται ἡ Πρὸς Ἑβραίους, κι ἔπειτα οἱ Ἐπιστολές πρὸς πρόσωπα, ἤτοι Πρὸς Τιμόθεον Α΄ - Β΄, Πρὸς Τίτον, καὶ Πρὸς Φιλήμονα.

Τὸ βιβλικὸ κείμενο στὰ ἑλληνικά χειρόγραφα διαιρεῖται σὲ κεφάλαια καὶ στίχους, ὅπως καὶ σήμερα, ἀλλὰ τὰ μὲν κεφάλαια ἀριθμῶνται ἕνα ἕνα, οἱ δὲ στίχοι μόνο δηλώνονται σὰν ἀριθμητικὸ σύνολο στὴν ἀρχὴ ἢ στὸ τέλος τοῦ κάθε βιβλίου ἢ στοὺς λεγομένους στιχαριθμικοὺς καταλόγους τῶν βιβλίων. τόσο τὰ κεφάλαια ὅσο καὶ οἱ στίχοι εἶναι πολὺ μικρότερα ἀπὸ τὰ σημερινὰ τῶν ἐντύπων ἐκδόσεων. συναντῶνται τρεῖς διαφορετικὲς διαιρέσεις, ἀλλὰ συνηθέστερη εἶναι ἡ μία, αὐτὴ τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦν μερικὲς φορές στὶς παραπομπές τῶν οἱ πατέρες. σὲ πολλὰ χειρόγραφα, μπροστὰ ἀπὸ τὰ 4 Εὐαγγέλια σημειώνονται οἱ 10 κανόνες (= πίνακες) τοῦ Εὐσεβίου μαζί μὲ τὴν Ἐπιστολὴ του πρὸς Καρπιανόν, πού ἐξηγεῖ τὴ χρῆσι τῶν πινάκων αὐτῶν. οἱ πίνακες αὐτοὶ εἶναι ἕνα εἶδος θεματολογικοῦ ταμείου τῶν Εὐαγγελίων, δηλαδὴ κονκορντάντσιας.

Στὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν σὲ πολλὰ χειρόγραφα παρατηρεῖται μιὰ λειτουργικὴ διαίρεσί τους σὲ 20 ὀμάδες ψαλμῶν, τὰ 20 λεγόμενα *καθίσματα*· λέγονται ἔτσι, ἐπειδὴ κατὰ τὴν ἐπίσημη ἐπ' ἐκκλησίας ἀναγνώσι τους οἱ ἐκκλησιαζόμενοι ἀκοῦν τοὺς ψαλμοὺς καθιστοί. στὸ τέλος τοῦ βιβλίου τῶν Ψαλμῶν τὶς περισσότερες φορές στὰ χειρόγραφα προστίθενται αἱ *ἐννέα ῥοδαί*, πού εἶναι ἐννέα ποιητικὰ ἢ ποιητικοῦ ὕφους κομμάτια ἀπὸ τὴν ὑπόλοιπη Βίβλο, ἤτοι 7 ἀπὸ τὴν Π. Διαθήκη καὶ 2 ἀπὸ τὴν Καινή, πού χρησιμοποιοῦνται στὴ λατρεία σὰν ψαλμοί. σπανίως οἱ ῥοδὲς εἶναι περισσότερες ἢ διαφορετικὲς ἀπὸ τὶς ἐννέα συνηθισμένες.

Τὸ ἐκλογαδικὸ κείμενο τῆς Βίβλου, παραδεδομένο, ὅπως λέχθηκε, στὸ 10% τῶν χειρογράφων τῆς Π. Διαθήκης καὶ στὸ 39% ἐκείνων τῆς Καινῆς, εἶναι ἐκεῖνο πού δὲν περιέχει ἀκέραια βιβλία, ἀλλ' ἀνθολογίες περικοπῶν ἀπ' αὐτά. οἱ ἀνθολογίες αὐτὲς λέγονται *ἐκλογάδια* ἢ *ἀναγνωσματάρια*, διότι περιέχουν ἀναγνώσματα τῆς Βίβλου πού διαβάζονται στὴ λατρεία. οἱ ἀνθολογίες αὐτὲς εἶναι 4· *Προφητολόγιον*, *Ψαλτήριον*, *Εὐαγγέλιον*, καὶ *Ἀπόστολος*.

1. Τὸ *Προφητολόγιον*, ἂν καὶ λέγεται ἔτσι, εἶναι ἀνθολογημένο ἀπ' ὅλη τὴν Π. Διαθήκη, πλὴν τῶν Ψαλμῶν, κι ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς Προφήτες. οἱ περισσότερες περικοπές του εἶναι παρμένες ἀπὸ τὰ βιβλία Γένεσις, Ἰώβ, Παροιμίαι, Ἡσαΐας. κάθε ἀνάγνωσμα τοῦ Προφητολογίου εἰσάγεται μὲ τὴ λειτουργικὴ φράσι *Γενέσεως* (ἢ ἄλλου βιβλίου) *τὸ ἀνάγνωσμα*, γραμμμένη συνήθως μὲ κόκκινη μελάνη. ἡ χρῆσι τοῦ Προφητολογίου ἐγκαταλείφθηκε τὸ 1204 μὲ τὴν ἔναρξι τῆς φραγκοκρατίας. γι' αὐτὸ καὶ δὲν τυπώθηκε ποτὲ ὡς λειτουργικὸ βιβλίον. διαβάζονται ὅμως μέχρι σήμερα, κυρίως κατὰ τὴ μεγάλη τεσσαρακοστή καὶ τὴ μεγάλη ἐβδομάδα, λίγες μόνο περικοπές προερχόμενες ἀπὸ τὸ Προφητολόγιον καὶ κατεσπαρμένες στὸ Τριψῆδιον καὶ στὰ Μηναῖα.

2. Τὸ *Ψαλτήριον* εἶναι τὸ μόνο ἐκλογάδιον τὸ ὁποῖον στοὺς ψαλμοὺς συμπίπτει ἀπόλυτα μὲ τὸ συνεχὲς κείμενον, διότι εἶναι ἀκέραιον τὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν καὶ ὄχι ἀνθολογία. ἀνθολογία εἶναι μόνο γιὰ τὶς ἑννέα ᾠδές. οἱ μικροδιαφορὲς τοῦ Ψαλτηρίου ἀπὸ τὸ μὴ λειτουργικὸ βιβλίον τῶν Ψαλμῶν εἶναι ὅτι αὐτὸ ἐπιγράφεται *Ψαλτήριον*, διαιρεῖται σὲ 20 καθίσματα, καὶ ἔχει ὡς προσθήκη τὶς ἑννέα ᾠδές, ἐνῶ τὸ ἄλλο ἐπιγράφεται *Ψαλμοὶ* καὶ δὲν ἔχει τὴ διαίρεσι σὲ καθίσματα οὔτε στὸ τέλος τὶς ᾠδές. οὐσιαστικὴ διαφορὰ δὲν ὑπάρχει καμμία.

3. Τὸ *Εὐαγγέλιον* ἢ καὶ *Εὐαγγελιάριον* (ἄλλο εἶναι τὸ *Εὐαγγελιστάριον* ποὺ ἀναφέρθηκε προηγουμένως) εἶναι ἀνθολογία περικοπῶν ἀπὸ τὰ 4 Εὐαγγέλια. εἶναι τὸ *Εὐαγγέλιον* ποὺ διαβάζει ὁ παπᾶς στὴν ἐκκλησία. καὶ ἡ κάθε περικοπὴ του λέγεται ἐπίσης *Εὐαγγέλιον* (λ.χ. τὸ Εὐαγγέλιον τῆς σημερινῆς Κυριακῆς, τὰ 12 Εὐαγγέλια τῆς Μ. Πέμπτης). ἐνῶ στὸ *Εὐαγγελιστάριον* τοῦ συνεχοῦς κειμένου ἢ σειρά τῶν Εὐαγγελίων εἶναι Ματθαῖος Μάρκος Λουκᾶς Ἰωάννης, στὸ *Εὐαγγελιάριον* τοῦ ἐκλογαδικοῦ κειμένου εἶναι Ἰωάννης Ματθαῖος Λουκᾶς Μάρκος. τὰ πρῶτα γράμματα ὅλων τῶν περικοπῶν τοῦ Εὐαγγελίου, γραμμμένα συνήθως ὅπως καὶ στὰ ἔντυπα μὲ κόκκινη μελάνη, εἶναι τὸ *Τ* καὶ τὸ *Ε*, διότι ὅλες εἰσάγονται μὲ τὶς λειτουργικὰς φράσεις *Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ...* (ὅταν πρόκηται γιὰ διήγησι), καὶ *Εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ (τὴν παραβολὴν ταύτην)...* (ὅταν πρόκηται γιὰ παραβολὴ ἢ ἄλλη διδαχὴ). Εὐαγγελιάρια ὑπάρχουν δύο, ποὺ βρίσκονται συνήθως σ' ἓνα χειρόγραφο. τὸ ἓνα λέγεται *Πασχάλιον* ἢ Τῶν κινητῶν ἑορτῶν, ποὺ εἶναι ὅλες ἐξαρτήματα τοῦ πάσχα. τὸ ἄλλο λέγεται *Μηνολόγιον* ἢ Τῶν ἀκινήτων ἑορτῶν καὶ ἀντιστοιχεῖ στοὺς 12 μῆνες τοῦ ἔτους μὲ πρῶτον τὸ Σεπτέμβριον. ὅταν τὰ δύο εἶναι σ' ἓνα καὶ τὸ ἴδιον χειρόγραφο, προηγεῖται τὸ Πασχάλιον.

4. Ὁ *Ἀπόστολος* εἶναι ἐκλογάδιον ἀνθολογημένο ἀπὸ τὶς Πράξεις καὶ τὶς 21 Ἐπιστολὰς τῶν ἀποστόλων. σ' αὐτὸν οἱ περικοπές σχεδὸν ὅλες ἀρχίζουν μὲ τὰ γράμματα *Ε* καὶ *Α*, διότι εἰσάγονται μὲ τὶς λειτουρ-

γικές φράσεις *Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις...* (ὅταν πρόκειται γιὰ διήγησι τῶν Πράξεων), καὶ *Ἀδελφοί...* (ὅταν πρόκειται γιὰ διδασχὴ ἀπὸ τῆς Ἐπιστολῆς).

Συχνὰ τὰ χειρόγραφα τοῦ συνεχοῦς κειμένου ἔχουν σὲ κάθε βιβλίον τῆς Γραφῆς στὴν ἀρχὴ τὴν *ἐπιγραφὴν* καὶ στὸ τέλος τὴν *ὑπογραφὴν* ἢ δευτέρη δὲν εἶναι παρὰ ἐπανάληψιν τῆς *ἐπιγραφῆς*. στὸ τέλος ἔχουν ἐπίσης, σημειωμένο τὸν ἀριθμὸ τῶν στίχων τοῦ κειμένου καὶ τὸν τόπον τῆς συγγραφῆς τοῦ π.χ. *Στίχοι βχνε´ ἐγράφη ἐν Καισαρείᾳ ἢ ἐγράφη ἀπὸ Κορίνθου*.

Τοῦ κάθε βιβλίου τῆς Ἁγίας Γραφῆς συχνὰ στὰ χειρόγραφα προηγεῖται ἕνας πρόλογος· οἱ πρόλογοι αὐτοὶ εἶναι γραμμένοι ἀπὸ τὸν Ἀλεξάνδρην τοῦ Ε΄ αἰῶνος Εὐθάλιον ἐπίσκοπον Σούκλης ἢ καὶ ἀπὸ ἄλλους ἀγνώστους ἐκκλησιαστικοὺς συγγραφεῖς, καὶ μοιάζουν μὲ τῆς «ὑποθέσεις» τῶν ῥαψωδιῶν τοῦ Ὀμήρου ἢ τῶν τραγωδιῶν καὶ κωμωδιῶν.

Τὰ χειρόγραφα τοῦ συνεχοῦς κειμένου διακρίνονται σὲ δύο κατηγορίες· σ' αὐτὰ ποὺ ἔχουν σκέτο κείμενον καὶ σ' αὐτὰ ποὺ τὸ ἔχουν σχολιασμένο. τὰ σχόλια, ποὺ λέγονται συνήθως *Σειραὶ* ἢ *Catenae*, εἶναι συλλογὴ ἀποσπασμάτων ἀπὸ ἐρμηνευτικὰ συγγράμματα ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέων, τὰ ὁποῖα σώθηκαν ἢ καὶ χάθηκαν. εἶναι τοποθετημένα στὸ πάνω, στὸ κάτω, καὶ στὸ ἔξω περιθώριον τῆς σελίδος (ὄχι ποτὲ στὸ περιθώριον τὸ πρὸς τὴν ῥάχιν τοῦ βιβλίου). στὴν Κ. Διαθήκῃ ὑπάρχουν 11 διαφορετικὲς Σειρές, γραμμένες στὸ 25% τῶν χειρογράφων, ὅπως λέχθηκε προηγουμένως. τῆς ξεχώρισαν οἱ ἐρευνηταὶ Karo καὶ Lietzmann. ἡ κυριώτερη ἀπ' αὐτὰς ἔχει ἐκδοθῆ ἀπὸ τὸν Cramer καὶ ἐκτείνεται σὲ 8 ὀγκώδεις τόμους. στὴν Π. Διαθήκῃ οἱ Σειρές δὲν ἔχουν ἀκόμη διακριθῆ καὶ χαρακτηριστῆ. ἀλλ' ἀπ' ὅ,τι βλέπω στὰ χειρόγραφα, πρέπει νὰ ξεπερνῶν τῆς 10. ἡ κυριώτερη ἀπ' αὐτὰς καλύπτει σχεδὸν ὅλα τὰ ἱστορικὰ βιβλία (ἀπὸ τὴν Γένεσιν μέχρι καὶ τῆς Βασιλειῆς) καὶ ἔχει ἐκδοθῆ ἀπὸ τὸν Νικηφόρον Θεοτόκην σὲ δύο πελώριους τόμους.

Στὸ τέλος τῶν Εὐαγγελίων μερικὲς φορές ὑπάρχει τὸ *Συναξάριον* δηλαδὴ πίνακας τῶν περικοπῶν ποὺ διαβάζονται *ἐπ' ἐκκλησίας κατὰ συναξιν*, δηλαδὴ κυρίως κατὰ τῆς Κυριακῆς καὶ ἔπειτα κατὰ τῆς κινητῆς καὶ ἀκίνητης ἑορτῆς τοῦ ἐνιαυτοῦ. (ἄλλο πρᾶγμα εἶναι τὸ ἀγιολογικὸ Συναξάριον, ποὺ εἶναι ἐπιτομὴ βιογραφιῶν τῶν ἁγίων στὰ Μηναιᾶ). αὐτὸ τὸ βιβλικὸ Συναξάριον δημοσιεύεται καὶ στὴν ἐντυπὴν ἔκδοσιν τῆς Κ. Διαθήκης τοῦ Β. Ἀντωνιάδου, τὴν ὁποῖα διαδίδει ἡ ἱερὰ σύνοδος.

Στὰ βιβλικὰ χειρόγραφα πολλὰς φορές πάνω ἀπὸ τὰ γράμματα τοῦ κειμένου ὑπάρχουν καὶ μουσικὲς ἐνδείξεις, δηλαδὴ σημαδόφωνα, μουσικὲς νότες. αὐτὸ στὰ χειρόγραφα τοῦ συνεχοῦς κειμένου συμβαίνει

λίγες φορές, ἐνῶ στὰ ἐκλογάδια πολλές φορές, τὸ ἀπλούστερο σύστημα σηματοφώνων ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο σημεία πού τὸ καθένα μὲ 3 στιγμὲς παριστάνει ὀξεῖα ἢ βαρεῖα (. · · · ·).

Αὐτὰ γιὰ τὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα τῆς Βίβλου, δηλαδή τῆς μεταφράσεως τῶν Ἑβδομήκοντα γιὰ τὴν Π. Διαθήκη καὶ τοῦ πρωτοτύπου τῆς Κ. Διαθήκης.

* * *

Εἶναι γνωστὸ ὅτι, ὅπως γίνεται σήμερα, ἔτσι καὶ στὴν ἀρχαιότητα διάφοροι συγγραφεῖς μέσα στὰ συγγράμματά τους παρέθεταν στίχους ἢ πεζὰ παραθέματα (τσιτάτα) ἀπὸ ἀρχαιότερους συγγραφεῖς. γιὰ παράδειγμα, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ὁ Στράβων στὰ ἔργα τους παραθέτουν (τσιτάρουν) πολλές φορές στίχους τοῦ Ὅμηρου. φυσικὰ τὰ παραθέματα προέρχονται κυρίως ἀπὸ σπουδαίους ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς. εἶναι εὐνόητο ὅτι, ὅσο πιὸ σπουδαῖος καὶ πολυδιαβασμένος ἦταν ἓνας ποιητῆς ἢ συγγραφεύς, τόσο περισσότερα παραθέματά του παρατίθενται ἀπὸ τοὺς μεταγενεστέρους του συγγραφεῖς. ἀπὸ τοὺς ἄλλους συγγραφεῖς πλὴν τῆς Βίβλου πρῶτος στὰ παραθέματα καὶ μὲ μεγάλη διαφορὰ εἶναι ὁ Ὅμηρος· γύρω στὰ 1000 παραθέματά του βρίσκονται σὲ περισσότερους ἀπὸ 100 μεταγενεστέρους συγγραφεῖς. τῆς Βίβλου ὑπάρχουν 205.000 παραθέματα σ' ἑλληνογλώσσους μόνο Χριστιανούς συγγραφεῖς, ἤτοι 85.000 παραθέματα τῆς Π. Διαθήκης κι 120.000 τῆς Καινῆς. οἱ συγγραφεῖς πού τὰ παραθέτουν εἶναι περίπου 1500. πολὺ περισσότερα εἶναι τὰ βιβλικὰ παραθέματα στὴν ἀρχαία λατινικὴ χριστιανικὴ γραμματεία, πού παρατίθενται ἀπὸ 3.000 περίπου συγγραφεῖς. ἡ Βίβλος εἶναι τὸ μόνο βιβλίον στὸν κόσμον, πού τὸ κείμενό της παρατίθεται ὀλόκληρο· ἂν δηλαδή χανόταν ὅλα τὰ χειρόγραφα της κι ὅλα τὰ τυπογραφικὰ ἀντίτυπα της, θὰ μπορούσε ν' ἀποκατασταθῆ ὅλο τὸ κείμενό της μόνο ἀπὸ τὰ παραθέματα. χωρὶα τῆς Βίβλου παραθέτουν καὶ μὴ Χριστιανοὶ συγγραφεῖς, ὅπως ὁ λίγο μεγαλύτερος τοῦ Χριστοῦ σὲ ἡλικία γραμματικὸς Λογγίνος, ὁ ὁποῖος παραθέτει χωρὶα τοῦ πρώτου κεφαλαίου τῆς Γενέσεως κατὰ τὴ μετάφρασι τῶν Ἑβδομήκοντα, καὶ οἱ ἱστορικοί, λογοτέχνες, καὶ φιλόσοφοι Ἐπίκτητος, Λουκιανός, Κέλσος, Ἀμέλιος, Πορφύριος, Αἴλιος Λαμπρίδιος, καὶ ἄλλοι, πού παραθέτουν ἀπὸ τὴν Κ. Διαθήκη.

Μία μόνο φράσι τῆς Κ. Διαθήκης εἶναι πού δὲν ἀνευρίσκεται οὔτε στὰ ἑλληνικὰ χειρόγραφα οὔτε στὰ ἑλληνικὰ παραθέματα· κι αὐτὴ εἶναι ἡ φράσι *ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσι· καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῆ*, ἢ ὁποῖα στίς ἔντυπες ἐκδόσεις βρίσκεται στὴν Α' Ἐπιστολὴ τοῦ Ἰωάννου 5,7. αὐτὴ τὴ φράσι, κάπως διαφορετικὰ διατυπωμένη, τὴν ἔχει μό-

νο ένα δίγλωσσο έλληνολατινικό χειρόγραφο του ΙΔ΄ αιώνας γραμμένο στην Ίταλία, τὸ βατικανὸ ὀττοβονιανὸ 298 (ὅπου τὸ ἑλληνικὸ τῆς κείμενο εἶναι μετάφρασι τοῦ λατινικοῦ τῆς ἀπέναντι στήλης), καὶ τὴν παραθέτει ἕνας μόνος ἑλληνόγλωσσος συγγραφεὺς, ὁ δομινικανὸς μοναχὸς τοῦ ΙΕ΄ αἰῶνος καὶ ὀπαδὸς τοῦ Θωμᾶ Ἀκινᾶ Μανουήλ Καλέκας. πρῶτος παραθέτει τὴ φράσι αὐτὴ σὲ λατινικὴ γλῶσσα ὁ Ἰσπανὸς αἰρεσιάρχης τοῦ Δ΄ αἰῶνος Πρισκιλλιανός. ἔπειτα συναντᾶται σὲ ἄρκετὰ λατινικὰ χειρόγραφα. στίς ἔντυπες ἐκδόσεις τοῦ ἑλληνικοῦ κειμένου τὴν ἔβαλε μεταφρασμένη ἀπὸ τὰ λατινικὰ ὁ πρῶτος ἐκδότης τῆς ἑλληνικῆς Βίβλου καρδινάλιος Χιμένες de Cisneros τὸ 1514. γιὰ τοὺς λόγους αὐτοὺς στὴν ἐκδοσι τῆς ἱερᾶς συνόδου ὁ Β. Ἀντωνιάδης τὴ φράσι αὐτὴ τὴ χαρακτηρίζει ὡς νόθο καὶ τὴν τυπώνει μὲ μικρότερα στοιχεῖα.

* * *

Πρῶτη στὸν κόσμος εἶναι ἡ Βίβλος καὶ στίς μεταφράσεις. ἔχει τὴν ἀρχαιότερη μετάφρασι στὴν παγκόσμια ἱστορία, ποὺ εἶναι ἡ μετάφρασι τῶν Ἑβδομήκοντα ἀπὸ τὸ ἀρχαῖο ἑβραϊκὸ πρωτότυπο τῆς Π. Διαθήκης στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα, καμωμένη στὴν Ἀλεξάνδρεια τὸν Γ΄ π.Χ. αἰῶνα. κατὰ τὴ γνώμη μου λέγεται μετάφρασι τῶν Ἑβδομήκοντα –ἀκριβέστερα τῶν Ἑβδομήκοντα δύο–, ἐπειδὴ αὐτὴ μόνη ἔγινε μὲ τὴ φροντίδα καὶ κυκλοφόρησε μὲ τὴν ἔγκρισι τοῦ μεγάλου συνεδρίου τῶν Ἑβδομήκοντα δύο, ποὺ ἦταν γιὰ τὸν ἀρχαῖο Ἰσραήλ ὅ,τι εἶναι γιὰ μᾶς σήμερα ἡ ἱερὰ σύνοδος, ἡ βουλή, ὁ ἄρειος πάγος, καὶ τὸ συμβούλιο τῆς ἐπικρατείας μαζί. πρόκειται γιὰ τὸ μέγα συνέδριον τοῦ Ἰσραήλ, ποὺ ἰδρύθηκε ἀπὸ τὸ Μωϋσῆ, καταδίκασε τὸ Χριστὸ καὶ τὸ Στέφανο, δίκασε τὸν Παῦλο, καὶ γράφτηκε γι' αὐτὸ τὸ βιβλίον τῆς Μισνά καὶ τῆς Ταλμουδ «Συνέδριον»· αὐτὸ λεγόταν ἀλλιῶς οἱ Ἑβδομήκοντα ἢ οἱ Ἑβδομήκοντα δύο, διότι τόσα ἦταν τὰ μέλη του. σήμερα ἡ προχριστιανικὴ αὐτὴ ἰουδαϊκὴ ἑλληνογλωσση μετάφρασι τῶν Ἑβδομήκοντα ἐπέχει τὴ θέσι τοῦ πρωτοτύπου τῆς Π. Διαθήκης, διότι τὸ ἀρχικὸ ἑβραϊκὸ πρωτότυπο τῆς χάθηκε. τὸ ἑβραϊκὸ ποὺ κυκλοφορεῖ σήμερα ἢ μασοριτικὸ λεγόμενον εἶναι ἐπαναμετάφρασι κυρίως τῶν Ἑβδομήκοντα στὴν ἑβραϊκὴ γλῶσσα τοῦ μεσαίωonos, ποὺ ἔγινε βαθμιαία ἀπὸ τὸ Β΄ μέχρι τὸν Θ΄ μ.Χ. αἰῶνα. γι' αὐτὸ ἔχει κι ἑλληνικὲς λέξεις, ὅπως Οὐρ (= *Χῶρ* = *Χώρα*) (Γε 11,31), *φοιρίον* (= *φορεῖον*) (Ἄσ 3,9), *παράδεισος* (Ἄσ 4,13· περσικὴ λέξι παρμένη μέσῳ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης), καὶ πολλὰ ἄλλες.

Ἔχει ἐπίσης ἡ Π. Διαθήκη καὶ ἄλλες ἕξ τουλάχιστο ἑλληνογλωσσες ἰουδαϊκὲς μεταφράσεις, ἀπὸ τίς ὁποῖες σώζονται μόνος λείψανα· εἶναι τοῦ Ἀκύλα (128 μ.Χ.), τοῦ Θεοδοτίωνος (180), τοῦ Συμμάχου (200),

καὶ οἱ λεγόμενες Πέμπτη (Β' αἰ.), Ἑκτη (Β' αἰ.), καὶ Ἐβδόμη (Β' αἰ.). τὸ μασοριτικὸ κείμενο εἶναι δευτερευόντως ἐπαναμετάφρασι καὶ αὐτῶν τῶν 6 μεταφράσεων. ὑπάρχει καὶ μία ὄψιμη μερικῶν βιβλίων σφζόμενη μεταφρασι, ἢ μαρκιανή, τοῦ ΙΔ' αἰῶνος· εἶναι μετάφρασι τοῦ μασοριτικοῦ κειμένου. τοῦ μασοριτικοῦ κειμένου τ' ἀρχαιότερα χειρόγραφα εἶναι ἓνα μερικὸ τοῦ Θ' αἰῶνος κι ἓνα ὁλόκληρο τοῦ Γ' αἰῶνος.

Χριστιανικὲς μεταφράσεις ἀρχαῖες ἔχουν καὶ οἱ δυὸ Διαθήκες 18, ἥτοι 2 λατινικὲς (τοῦ Β' καὶ τοῦ Δ' αἰῶνος), 5 συριακὲς (Β', Ε', Φ', καὶ Ζ' αἰῶνος), 4 κοπτικὲς δηλαδὴ αἰγυπτιακὲς (Γ' καὶ Δ' αἰῶνος), τὴ γοτθικὴ (Δ' αἰ.), τὴν αἰθιοπικὴ (Ε' αἰ.), τὴν ἀρμενικὴ (Ε' αἰ.), τὴν ἰβηρικὴ δηλαδὴ γεωργιανὴ (Ε' αἰ.), τὴν ἀραβικὴ (Ζ' αἰ.), τὴν περσικὴ (Ζ' αἰ.), καὶ τὴ σλαβονικὴ (Θ' αἰ.). μόνη ἡ Κ. Διαθήκη ἔχει κι ἄλλες 4 ἀρχαῖες μεταφράσεις σὲ μερικὲς ἀπὸ τὶς παραπάνω γλῶσσες (λατινικὴ, συριακὴ, κοπτικὴ). ὅλες οἱ ἀρχαῖες αὐτὲς μεταφράσεις παραδίδονται ἢ κάθε μιὰ σὲ πλῆθος χειρογράφων, ἢ δὲ λατινικὴ βουλγάτα ξεπερνάει σὲ χειρόγραφα τὸ ἑλληνικὸ πρωτότυπο. ἀρχαιότερο χειρόγραφό της εἶναι τὸ ἀματινο τοῦ Ζ' αἰῶνος.

Ἐχει ἡ Βίβλος καὶ τὶς περισσότερες σύγχρονες μεταφράσεις ἀπ' ὅλα τὰ βιβλία τοῦ κόσμου. σήμερα ὑπάρχουν συγγραφεῖς καὶ λογοτέχνες πού ἔχουν μέχρι καὶ 30 μεταφράσεις σὲ σύγχρονες γλῶσσες, κι αὐτοὶ θεωροῦνται ὡς οἱ κορυφαῖοι στὸν κόσμο. ἡ Βίβλος κυκλοφορεῖ σήμερα σὲ 1577 μεταφράσεις, ὅσες εἶναι οἱ γλῶσσες τῆς γῆς. οἱ γλωσσολόγοι, ὅταν θέλουν νὰ μάθουν πόσες εἶναι οἱ γλῶσσες τῆς γῆς, ῥωτοῦν τὶς βιβλικὲς ἑταιρεῖες πόσες καὶ ποιὲς μεταφράσεις τῆς Βίβλου ἔχουν θέσει σὲ κυκλοφορία. ὅπως δήλωσαν οἱ ἑταιρεῖες αὐτὲς στὶς 31-12-1976, μέχρι τὴν ἡμέρα ἐκείνη ἡ Βίβλος εἶχε μεταφραστῆ σὲ 1577 γλῶσσες. ἀπ' αὐτὲς στὶς 261 γλῶσσες εἶχαν μεταφραστῆ καὶ οἱ δυὸ Διαθήκες, σὲ ἄλλες 384 μόνο ἡ Κ. Διαθήκη, καὶ στὶς ὑπόλοιπες 932 μεμονωμένα βιβλία τῆς Κ. Διαθήκης, πού εἶναι συνήθως τὰ 4 Εὐαγγέλια καὶ οἱ Πράξεις τῶν ἀποστόλων, ἢ οἱ Ψαλμοί.

* * *

Καὶ στὶς ἔντυπες ἐκδόσεις ἡ Βίβλος ἔχει τὸ ἀπλησίαστο πρωτεῖο. σήμερα ἓνα βιβλίον ἐκδίδεται συνήθως σὲ 1.000 ἀντίτυπα, ἐνῶ τὰ μεγάλης κυκλοφορίας σὲ 10.000 καὶ 20.000. ὅταν κάποιος φτάσῃ τὶς 100.000, βραβεύεται καὶ χαρακτηρίζεται μπέστ - σέλλερ. ὑπάρχουν στὸν κόσμον σπάνια βιβλία πού ξεπερνοῦν κι αὐτὸ τὸ ὄριο φτάνοντας καὶ τὶς 200.000. ἡ Βίβλος μόνο ἀπὸ τὶς βιβλικὲς ἑταιρεῖες καὶ μόνο κατὰ τὸ ἔτος 1975 εἶχε κυκλοφορήσει σὲ 308.000.000· νὰ ἑκατομύρια, κι ὄχι χιλιάδες.

Ἄλλὰ καὶ τὸ βιβλίον πού ἐκδόθηκε τυπωμένο πρῶτον στὴν παγκό-

σμα ιστορία είναι πάλι ή Βίβλος. τὸ πρῶτο ἔντυπο βιβλίο πὸ ἐκτύπωσε ὁ ἔφευρέτης τῆς τυπογραφίας Ἰωάννης Γουτεμβέργιος τὸ 1441 ἦταν ὀλόκληρη ἡ Βίβλος, Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, στὴ λατινικὴ μετάφρασι τῆ λεγόμενῃ βουλγάτα. στὴν ἑλληνικὴ γλῶσσα ἡ Βίβλος εἶναι τὸ τρίτο βιβλίο πὸ τυπώθηκε, στὴν Ἰσπανία τὸ 1514.

* * *

Ἡ Βίβλος ὡς βιβλίο ἔχει κι ἄλλα πολλὰ καὶ σπουδαῖα πρωτεῖα, χωρὶς νὰ συζητῶ ποτὲ τὴ θεοπνευστία τῆς, διότι ἀφ' ἑνὸς μὲν σ' αὐτὸ δὲν ὑπάρχει σύγκρισι, ἀφοῦ δὲν ὑπάρχει ἓνα δευτερο θεόπνευστο βιβλίο, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ θεοπνευστία τῆς εἶναι ἀντικείμενο πίστεως. τὰ 10 ἢ 12 ἀρχαιότερα βιβλία τῆς εἶναι τ' ἀρχαιότερα ἀναγνώσιμα βιβλία στὸν κόσμον. ἔπειτα ἔρχονται τὰ Ἔπη τοῦ Ὀμήρου. ἡ μετάφρασι τῆς Π. Διαθήκης, ἡ τῶν Ἑβδομήκοντα, εἶναι, ὅπως εἶπα, ἡ ἀρχαιότερη μετάφρασι στὸν κόσμον ἀπ' ὅσες σώζονται κι ἀπ' ὅσες μνημονεύονται χωρὶς νὰ σώζονται. ἀλλὰ καὶ οἱ ἀρχαῖες μεταφράσεις τῶν δυὸ Διαθηκῶν εἶναι ἀπὸ τίς ἀρχαιότερες πὸ ἐγιναν, καὶ οἱ ἀρχαιότερες πὸ σώζονται· διότι οἱ λίγο ἀρχαιότερες λατινικὲς μεταφράσεις τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους δὲν σώθηκαν. οἱ ἱστορικοὶ τῆς Βίβλου (Μωϋσῆς καὶ οἱ συγγραφεῖς τῶν λοιπῶν ἱστορικῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης) εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι ἱστορικοὶ τοῦ κόσμου, οἱ πραγματικοὶ πατέρες τῆς ἱστορίας, διότι οἱ τελευταῖοι χρονικῶς ἀπ' αὐτοὺς εἶναι ἀπὸ μισὸ μέχρι ἓναν αἰῶνα ἀρχαιότεροι ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ τὸ Θουκυδίδη. οἱ συγγραφεῖς τῆς Π. Διαθήκης, καὶ ἰδίως ἐκεῖνοι τοῦ μωσαϊκοῦ Νόμου καὶ τῆς Βασιλείας Δαυῖδ καὶ τῶν Βασιλειῶν καὶ τῆς Παραλειπομένης, εἶναι οἱ ἀρχαιότεροι συγγραφεῖς τοῦ κόσμου πὸ παραπέμπουν σὲ ἄλλα βιβλία. ἡ Π. Διαθήκη κατὰ τοὺς Ἑβδομήκοντα εἶναι τὸ ἀρχαιότερο κι ἐκτενέστερο σωζόμενο κείμενο πὸ εἶναι γραμμένο στὴ δημοτικὴ ἑλληνικὴ γλῶσσα τῆς ἑλληνιστικῆς ἀρχαιότητος. αὐτὴ ἢ μετάφρασι μαζὶ μὲ τὴν Κ. Διαθήκη εἶναι ὁ ἀδιαφιλονεικτος κύριος διαμορφωτὴς τῆς δημοτικῆς βυζαντινῆς καὶ νεοελληνικῆς γλώσσης. γιὰ πολλὰ ἔθνη, ὅπως λ.χ. γιὰ τοὺς Γότθους (Γερμανοὺς), Σύρους, Ἀραβες, Αἰθίοπες, Πέρσες, Ἀρμενίους, Γεωργιανοὺς, Σλάβους, κλπ., ἡ μετάφρασι τῆς Βίβλου στὴ γλῶσσα τους εἶναι τὸ ἀρχαιότερο ἐθνικὸ τους γραπτὸ μνημεῖο, ὅπως γιὰ μᾶς τοὺς Ἕλληνας ὁ Ὀμηρος. αὐτὸ συμβαίνει κατὰ κανόνα καὶ γιὰ τοὺς τέως ἀπολίτιστους λαοὺς τῶν διαφόρων ἡπείρων, πὸ ἐκπολιτίστηκαν πρόσφατα. γιὰ τοὺς σημερινοὺς Γερμανοὺς ἡ Βίβλος κατὰ τὴν μετάφρασι τοῦ Λουθήρου εἶναι ἐπίσης τὸ ἀρχαιότερο γραπτὸ μνημεῖο τῆς λαλουμένης γλώσσης των.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὴ μονοθεῖα καὶ τὴ λοιπὴ πνευματικὴ ἀλήθεια, καὶ πάρα πολλὰ βιοτικὰ πράγματα καὶ θεσμοὶ ἀναφέρονται γιὰ πρώτη φορὰ

στην ιστορία τῆς ἀνθρωπότητος μέσα στή Βίβλο, ὅπως λ.χ. τὰ 6 προϊστορικά μέταλλα, οἱ πολύτιμοι λίθοι καί ἡ τέχνη τῆς χαράξεώς των, τὰ προϊόντα ζυμώσεως (ψωμί, τυρί, κρασί, ξίδι), τὸ πλεκτὸ πανί, τὸ βυρσοδεψικὸ δέρμα, ἡ ἄσφαλτος (πίσσα), ὁ ἀσβέστης, τὸ γυαλί, ὁ ἀκονιστικὸς τροχός, τὰ μουσικὰ ὄργανα καί οἱ μουσικὲς νότες, ἡ στενογραφία, ἡ ἐπιστολή, τὸ νόμισμα, ὁ πάπυρος, κλπ.. ἐπίσης στή Βίβλο ἀνευρίσκονται γιὰ πρώτη φορὰ ὠρισμένες λέξεις ποὺ ἔγιναν παγκόσμιοι ὄροι ὅπως οἱ λέξεις *ἀγάπη, προσωποληψία - προσωπολήπτης, πνευματικὸς* (μὲ τὴν πνευματικὴ καὶ ὄχι τὴ μηχανολογικὴ σημασία), *καλλιέργεια* (πνευματικὴ), *ὑποκριτής* (μὲ τὴν ἠθικὴ καὶ ὄχι τὴ θεατρικὴ σημασία), *τάλαντον - ταλέντο* (στὴ γνωστὴ μεταφορικὴ σημασία), *τύπτω - τύψεις* (συνειδήσεως), *ἀνάστασις* (νεκρῶν), *κοιμοῦμαι - κοίμησις - κοιμητήριον, ἐθελοθρησκεία*, κλπ., οἱ ὁποῖες, προσαρμοσμένες, ἔχουν περάσει ἀκόμη καὶ σὲ γλῶσσες μὴ χριστιανικῶν ἐθνῶν.

Τέλος τὸ ἀλφάβητο, τὸ μοναδικὸ στὸν κόσμον καὶ ἀξεπέραστο ἐξελικτικῶς φθολογικὸ γραμματάριο τῆς ἀνθρωπότητος, ἐφευρέθηκε γιὰ νὰ γραφτῆ μ' αὐτὸ ἡ Βίβλος, κι ἔπειτα ἔμεινε καὶ χρησιμοποιοῦντο καὶ γιὰ τὰ ὑπόλοιπα βιβλία τῆς ἀνθρωπότητος μέχρι σήμερα. εἶναι δὲ τὸ ἀλφάβητο ἡ μεγαλειότερη καὶ ἀξεπέραστη ἐφεύρεσι τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ κλειδί τῆς γνώσεως, τῆς ἱστορίας, καὶ τῆς λοιπῆς ἐπιστήμης, κι αὐτὸ εἰσήγαγε ὅλα τὰ ἔθνη τῆς γῆς ἀπὸ τὴν προϊστορία στήν ἱστορία κι ἀπὸ τὸν πρωτογονισμό στὸν πολιτισμό.

Ἄσυζητητὴ καὶ ἔξω ἀπὸ τὸ ζήτημα τῆς αἰωνίου σωτηρίας ἡ Βίβλος γιὰ τὴν ἀνθρωπότητα εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἓνα βιβλίον ἢ ἓνα σπουδαῖον βιβλίον, ἀλλὰ τὸ βιβλίον ἢ Βίβλος.

Ἡ μελέτη αὐτὴ πρωτοδημοσιεύθηκε τὸ 1995 σὲ ἰδιαίτερον τεῦχος καὶ κυκλοφόρησε σὲ πολλὰς χιλιάδες ἀντιτύπων μὲ δαπάνες τῆς μητροπόλεως Ἑδέσεως ἐπὶ μητροπολίτου Χρυσοστόμου.



Πάπυρος Rylands 457 (P 52 - Κ. Διαθήκη τῶν ἐτῶν 100 - 120)

Rylands Papyrus 457 (P52 - New Testament of A.D. 100 - 120)

πλάσσετε ἡμῖν ἀλώπε
 κας· ἀλώπεκας
 μι κροῖσάφ αμί ζορτας
 ἀμωβλωμασ·
 | και αι ἀμωβλοι η μωρ
 λω περι ζουσιμ·
 Χ δα λ φιδό σμοι σμοι λω
 γα αυτωι· ὅ ποι μβ
 μ ωρ ἔν τσι σ κρι μοι σ

ἔ σο σὺ δια σαρ ἀσ τη λ
 ἡ μβρω· | και κερ η
 θω σι μ αι σι αι
 λ πο σερ βτη μ ο μοι σ α θη
 πι συ αβ λ φι δω μου·
 τωι δω ρι κω μι η τωι
 με κρωι ε λαι φ ω ρ β σι
 τα ε ρ η κωι λω μα τω ρ·

Χειρόγραφο παρισινό ἑλληνικὸ 10, φ. 81, Θ' αἰ., Ἄσ 2,15-17

Codex parisinus graecus 10, p. 81, 9th c., Sg 2,15-17

THE TRANSMISSION OF THE TEXT OF THE HOLY BIBLE

Translated from the Greek by Andrew Hendry
(Sebilles 5, Thessaloniki GR 546 33 Greece)

All the ancient texts of mankind which survive from the era before the invention of printing have naturally come down to us in manuscript form. Today these manuscripts are kept either in archaeological museums or, for the most part, in special libraries of ancient manuscripts, which themselves are a kind of museum, for museums usually contain all types of archaeological finds, while these special museums, these libraries of ancient manuscripts, are concerned solely with manuscripts. Some of these libraries contain manuscripts only, while others also contain collections of modern printed books.

Each of these ancient texts has been transmitted in one or more manuscript copies. These served as the basis of the first printed editions and the later more authentic versions, the so-called critical editions, on which as a rule all subsequent printed editions have been based. For example, all the printed editions of the New Testament that have been produced in Greece are reprints of other printed editions published in Europe. Only the edition by B. Antoniadis, published in Constantinople in 1904 by the Holy Synod there and reprinted today by the Holy Synod of the Church of Greece, was drawn up directly from 125 ancient manuscripts. Similarly, the editions of ancient Greek authors published by the universities of Oxford in England and Leipzig in Germany are based on ancient manuscripts, whereas almost all of the editions of these authors published in Greece are reprints of these English and German editions. Likewise, most of the writings of the ecclesiastical authors of the first fifteen centuries, i.e. the pre-printing era, have been published from manuscripts by various Europeans - usually French or German Roman Catholics - while most Greek editions are reprints of these foreign ones, although in the last 100 years some editions of patristic texts have been produced in Greece that are based on manuscripts.

The ancient manuscripts of a text, together with quotations from it in other texts of similarly ancient or later date, and any surviving ancient translations of it which are also in ancient manuscript form, consti-

tute the manuscript tradition of that text. Every printed edition of an ancient text derives directly or indirectly from its manuscript tradition.

* * *

In terms of its manuscript tradition, the Holy Bible is unquestionably the greatest book in the world. For example, of all the ancient manuscripts in Greek to come down to us, the Bible alone accounts for 12 - 13% of them, while the remaining 87 - 88% consists of the work of over 2,100 ancient authors - 600 pagan and 1,500 Christian ones, to be precise. This ratio of biblical to non-biblical books is the same for ancient manuscripts in Latin.

In order to make all the characteristics and advantages of the biblical manuscripts clear (quantity, antiquity, quality etc.), I will compare them frequently with the corresponding features of the manuscript traditions of other writers and literatures, such as Homer, Hippocrates, ancient Greek and Graeco-Roman literature in general, Indian, Chinese and palaeo-American literature.

One question which soon arises in the mind of anyone who is keen to learn about this subject is whether any autograph manuscripts of ancient authors survive - the prophets, the evangelists, the ancient Greeks or Romans, or the Church Fathers, for example. As a rule, in the world as a whole, only autographs dating from the 12th century A.D. onwards exist, and these are only of Greek and Latin authors. Examples of surviving autographs are the Proceedings of the council held in Constantinople in 1166, the commentaries of Eustathius of Thessalonica on the epics of Homer entitled *Parekbolai eis tēn Iliada kai tēn Odysseian* (dating from *circa* 1180), and a few other texts. The texts of the most ancient authors survive only in copies. Yet even if a very ancient autograph were unexpectedly found today, such as the letter to the Galatians in St. Paul's own hand, nobody could know or prove that it was the apostle's autograph.

Of the texts of the Graeco-Roman world, there survive fragments of half, one or a few pages in length from the 4th century B.C. (320 B.C.), rare complete works from the 2nd century A.D., and whole books (i.e. volumes like today's books each containing a variety of different writings) from the 4th century A.D. (A.D. 340); all of these texts are written either by Greek authors or in the Greek language. Most Greek, Latin and Hebrew texts, however, survive in manuscripts dating from the 9th century onwards. The oldest manuscripts of the Near East (in Syriac, Coptic, Arabic and other oriental languages) fall into two main categories: Christian documents, which chiefly date from the 12th century

onwards, though a few date from the 4th century and after; and Islamic ones, which date from the 12th century onwards. The oldest manuscripts of the Far East (Indian, Chinese and Indo-Chinese) date from the 13th century onwards, while the oldest palaeo-American ones date only from the 16th century.

The oldest manuscript in the world that contains a complete book is the 2nd-century Greek papyrus Bodmer 2, which contains St. John's Gospel and is located in Dublin, Eire. The oldest book in the world, in the sense of a volume as we know it, is the vellum manuscript 03 of the Bible. Written in 340, it contains the Old and the New Testament, is bound in five volumes and is kept in the Vatican Library (no. 1209); hence its name 'Codex Vaticanus', despite the fact that it was written in Alexandria. Another complete book survives from the same century in the form of the 'Codex Sinaiticus' (01), a multi-volume work on vellum which also comes from Alexandria and is now in the British Museum in London.

There are five main characteristics that distinguish the manuscripts of the Bible from all the other manuscripts of pre-Christian and Christian literature:

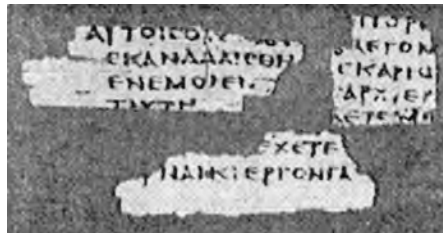
1. They are the greatest in quantity. Of the 60,000 Greek manuscripts that exist in the world today, 7,300 are biblical. No other pre-Christian or Christian work approaches this figure. Of these, 5,300 are of the New Testament, and 2,000 of the Old. It is virtually impossible to find a library of Greek manuscripts that does not contain a manuscript of the Bible, and it is also impossible for any scholar to examine all the biblical manuscripts at first hand. The manuscripts of the Bible are kept in 380 libraries scattered throughout the continents of the world; of these, the seven largest, in order of the quantity of biblical manuscripts they contain, are the following: Mount Athos (if this is considered one library), St. Catherine's Monastery at Mount Sinai, the Bibliothèque Nationale in Paris, the National Library in Athens, the Vatican Library, the British Library in London, and the National Library in St. Petersburg. The ratio of biblical to non-biblical manuscripts is, as was stated earlier, the same for Latin texts.

The ancient Greek authors have, as a rule, come down to us in a total of between 1-10 manuscripts each, and in a few cases up to 20. Only the work of Homer has been transmitted in hundreds of manuscript copies, viz. 190 of the *Iliad* and 80 of the *Odyssey*, making him a true giant in this respect. The Christian authors and works which in terms of quantity of manuscripts lie closest to the Bible, and in this respect are far above Homer but still far below the Bible, are John Chrysostom, Jer-

ome, John Climacus, the *Pedalion* (a compilation of Orthodox Canons), and the liturgical books (the *Horologion*, *Triodion*, *Menaia*, etc.). When palaeographers learn their science - that of reading ancient texts from ancient manuscripts and presenting them in critical printed editions - even if they are philologists studying Homer or Thucydides and not concerned with the Bible, they learn mainly from the manuscripts of the Bible because these are in all respects (quantity, antiquity, quality, writing style) the most representative of manuscript traditions in general. On account of their quantity and representative nature, the manuscripts of the Bible also provide palaeographers with the surest yardstick for dating all other manuscripts, i.e. for determining the date each manuscript was copied by its scribe (not the date the text was composed by its original author).

The Bible also comes first in terms of papyrus fragments, i.e. individual leaves of papyrus, or fragments of leaves, with portions of text that come from papyrus books that have fallen apart or been destroyed. Of the 20,000 published Greek papyri that exist, the number of biblical papyri published up to 1976 stood at 567, 323 of these being of the Old Testament and 244 of the New. A similar number of unpublished ones also exist, as well as others that have been found since 1976 but also remain unpublished. The oldest Old Testament papyrus is Rylands 458, which dates from the 2nd century B.C., contains fragments from Chapters 23-28 of Deuteronomy (the ancient Greek Septuagint translation) and is in Manchester, England. Up until this year (1995) the oldest New Testament papyrus was considered to be Rylands 457, which was written *circa* A.D. 100-120 and contains fragments from Chapter 18 of St. John's Gospel. Last year, however, the biblical scholar and leading papyrologist Peter Thiede, basing his arguments on papyrological, palaeographic, codicological and also physical evidence, proved that the 10 papyrus fragments of St. Matthew's Gospel in the Museum of Magdalen College, Oxford, which all bear legible sections of passages from Chapter 26 of the Gospel, was written in the year A.D. 70, at a time when some of the apostles, many who had personally seen the Lord Jesus Christ, and perhaps even the evangelist Matthew, were still alive. This discovery, which is the greatest philological and theological discovery of the century, has caused a sensation not only among scholars but throughout the Christian world. It was first published in the international magazine *Time* (23/1/95, vol. 145, no. 3, p. 43) in an article by R.N. Ostling entitled "A Step Closer to Jesus?" and was later announced in all its scientific detail by Thiede himself in the world's most important papyrological journals and at biblical and papyrological con-

ferences. In the London *Times* Thiede was described as "the man who may transform our understanding of Christianity" (in other words, the present negative view of the antiquity and authenticity of the sources of the Christian faith, i.e. the biblical texts). The papyrus had been purchased in Luxor, Egypt, in 1901 by the Englishman C. Huleatt, the local Anglican chaplain. It remained unpublished in the university museum mentioned above until 1953 and unstudied until last year. The three fragments of it shown in the photograph here contain, without diverging in any way from the ecclesiastical text of the New Testament, the following passages from the Gospel (the text in bold capitals corresponds to the sections of the passages that can be read on the papyrus fragments):



*The three papyrus fragments at Magdalen College, Oxford
(from the year A.D. 70)*

- 26:10 Γνοὺς δὲ ὁ Ἰησοῦς εἶπεν αὐτοῖς· Τί κόπους παρ**ΕΧΕΤΕ** τῇ γυ-
ΝΑΙΚΙ; ΕΡΓΟΝ ΓΑΡ καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ.
 26:14 Τότε **ΠΟΡΕ**υθεῖς εἰς τῶν δώδεκα, **Ο ΛΕΓΟΜ**ενος Ἰούδας **ΙΣΚΑ-**
ΡΙώτης, πρὸς τοῦ**Σ ΑΡΧΙΕΡ**εῖς εἶπε· Τί θέ**ΛΕΤΕ ΜΟΙ** δοῦναι, καὶ
 ἐγὼ ὑμῖν παραδώσω αὐτόν;
 26:31 Τότε λέγει **ΑΥΤΟΙΣ Ο ΙΗΣΟΥΣ**· Πάντες ὑμεῖς **ΣΚΑΝΔΑΛΙ-**
ΣΘΗσεσθε **ΕΝ ΕΜΟΙ ΕΝ** τῇ νυκτὶ **ΤΑΥΤΗ**.

No other work of antiquity, not even the epics of Homer, has as many papyrus fragments as the Bible, nor any which is as close to the original autographs as those of the Bible.

The manuscripts of the Bible - like all the other texts of the Graeco-Roman world and the Near East - were written on three types of writing material: papyrus, parchment (fine processed animal skin) and paper. On papyrus we possess only fragments, except for the whole of St. John's Gospel, the Epistles of Peter and Jude, and several of the Psalms; on parchment we have most of the complete manuscripts of the Bible; and on paper a smaller number, which are also the latest.

2. In comparison with the manuscripts of all other ancient texts as a whole, the manuscripts of the Bible are the oldest. The works of Homer and all other authors before and after Christ exist in manuscripts dating from the 9th century onwards (10th - 17th cent.). The only exceptions are half of Aristotle's *Constitution of the Athenians* in a manuscript of the 1st century A.D. and Menander's comedy *Dyskolos* in a manuscript of the 3rd century. The Bible has 20 complete manuscripts with both Testaments, 80 of only the New Testament, and another 180 with half of the New Testament - a total of 280 manuscripts - older than the 9th century, i.e. older than the manuscript traditions of all ancient Greek authors, from Homer to the last in this group, all Latin authors, and, indeed, of any book, of known or unknown authorship, in the world. If we arranged all the complete manuscripts in the world in chronological order. It was not until the 7th century that a manuscript by pharmacologist Dioscurides appeared; then, during the next four centuries (9th - 12th cent.), manuscripts of Greek, Latin, Hebrew and eastern Christian authors would begin to appear; later, from the 12th century onwards Arabic and Islamic ones would begin to make their appearance, and only from the 13th century on would Indian, Chinese, palaeo-American and other manuscripts appear. The majority of the biblical manuscripts date from the 10th - 12th centuries.

3. The manuscripts of the Bible are the most thoroughly researched of all the manuscripts of the texts of antiquity. The diligent research, critical accuracy and scientific thoroughness they display, coupled with the methodical division of their texts into chapters and verses, are unmatched by the manuscripts of any other author or literature. 25% of the latter are annotated manuscripts like the famous Codex Venetus of Homer.

4. The manuscripts of the Bible are the most luxurious of all. 90% of them are parchment, and only the remaining, later ones are paper. A considerable number are written on rare kinds of vellum, such as 'uterine vellum' prepared from the skin of foetal or abortive kids (the highest quality of all), purple-dyed skins (the most sumptuous of all), hare skins, antelope skins, etc. An example of a uterine vellum is the 13th-century MS. 1404 of the New Testament (Codex 234 at the Monastery of Pantocrator on Mount Athos), which contains the New Testament, the Psalms, and a large number of ecclesiastical authors. In the whole of the rest of the world's literature we have evidence of only one purple manuscript - which no longer survives - and this was of Homer; it is attested by the Roman historian Julius Capitolinus and belonged to the Roman emperor Maximian. Evidence of purple manuscripts of the Bible

abounds; of these, nine Greek and a larger number of Latin ones still survive. The Greek ones consist of MS. T of the Old Testament (a 7th-century psalter now in Zürich Public Library, no. C.84) and MSS. 022, 023, 042, 043, 080, 565, 1143 and 146 of the New Testament; of these New Testament manuscripts, five date from the 6th century, two from the 9th, and one from the 10th. No. 022 also contains Genesis from the Old Testament; it has been cut up into nine pieces, of which 182 leaves are in St. Petersburg, 33 on Patmos, 6 in the Vatican, 4 in London, 2 in Vienna, 1 in Thessaloniki, 1 in Athens, 1 in a tower in Lerma, Italy, and 1 in New York. As a supreme luxury, the ancients sometimes wrote in gold or silver ink, especially on purple parchment. Such *chrysographs* or *argyrographs* of ancient Greek authors no longer survive, although written evidence does exist for one such manuscript of Homer - the purple one attested by Julius Capitolinus - and one of a single poem by Pindar. The evidence for biblical manuscripts of this kind is abundant, although only 8 are still in existence: 7 chrysographs (of which 3 are also purple, and 2 also bear writing in silver ink) and 1 plain argyrograph. These comprise the Old Testament MS. T (Psalter) and the New Testament MSS. 022 (New Testament + Genesis), 023, 1404 (New Testament + Psalter), 1117, 1132, 1757, and 11390. A greater number of Latin chrysographs and argyrographs of the Bible survive, including the celebrated 8th-century Golden Bible of Charlemagne. A few patristic works also exist with gold letters only in the titles or at the beginning of chapters. Far more numerous are those biblical manuscripts whose sumptuousness lies in their external binding: covers of gold, silver or ivory, or adorned with diamonds and other precious stones. Some also have a certain number of red letters written in cinnabar mainly for indexing and other scientific purposes.

5. The manuscripts of the Bible are also the most artistic of all manuscripts, not only of the Graeco-Roman world but of the world as a whole. A great number of biblical manuscripts contain many miniatures, decorative headings, and ornamental initials which are masterpieces of decorative art, and often there are as many as 300 of these illuminations in a single manuscript. Many biblical manuscripts are monuments of art which rival the world's most famous paintings in magnificence. One of the fine arts of antiquity was writing in miniature. The only manuscripts with miniature writing in existence today are of the Bible (a large number) and various patristic texts (very few). One example is the above-mentioned Codex 234 at the Monastery of Pantocrator; the gold letters on the uterine vellum are as small as the smallest print in today's newspapers.

Another characteristic of biblical manuscripts, which is by no means unique but simply one of their main features, is that virtually all of them contain only text from the Bible. Almost all other manuscripts, in contrast, contain texts of many different authors. Few non-biblical texts contain the work of only one ancient author.

In terms of content, the manuscripts of the Bible fall into two categories: manuscripts of continuous text, and manuscripts containing selected passages, i.e. anthologies or *florilegia*. In this second group of manuscripts, which date only from the 10th century onwards, those of the New Testament constitute 39% of all New Testament manuscripts and those of the Old less than 10% of all Old Testament manuscripts.

Of the manuscripts with continuous text, some contain the entire Old or New Testament (and some both Testaments together), some only the historical books of the Old Testament, others only the books of poetry and the prophets, some only the four Gospels of the New Testament, and a number only the Acts of the Apostles, the Epistles and Revelation. Of course, whenever we speak of the Greek text of the Old Testament, we mean the ancient Septuagint translation. If a New Testament manuscript contains the complete, continuous text of only the four Gospels, it is usually called an *Evangelion*, *Tetraëvangelion* or *Evangelistarion*, whereas if it contains only the Acts and the Epistles of the apostles and Revelation it is called a *Praxapostolos* or *Apostolos*.

As regards the different ways in which the books of the Bible have been arranged in manuscripts, research has revealed that during the age of papyrus, when they were bound together in a scroll or a small volume - before, that is, parchment was widely used, when they were sewn together like modern books - the Old Testament circulated first on 22 scrolls and then in 8 small volumes, and the New Testament first on 6 scrolls and then in 4 small volumes.

The order of the books of the New Testament in the Greek manuscripts is not quite the same as that which appears in our modern printed editions. In our modern printed editions the books are arranged in the order in which they appear in the Latin manuscripts and in the European printed editions of both the Latin and the Greek texts. In the Greek manuscripts the order of the Epistles is different. After the Acts of the Apostles come first the Catholic Epistles, then the Epistles of St. Paul, and then Revelation. Even the Epistles of St. Paul are in a different order: after 2 Thessalonians comes Hebrews, and then the Epistles addressed to individuals, i.e. 1 and 2 Timothy, Titus, and Philemon.

In the Greek manuscripts the biblical text is divided into chapters and verses just as it is today; however, while the chapters are individu-

ally numbered, the verses only appear in the form of a numerical total at the beginning or end of each book, or in the so-called stichometrical tables of the books. Both chapters and verses are much shorter than those in today's printed editions. Three different types of division occur, but the most common is that sometimes used by the Fathers in their references. In many manuscripts, before the four Gospels the 10 canons, or tables, of Eusebius are set out together with his epistle to Carpianus, in which he explains the use of these tables. The tables serve as a kind of subject index, or concordance, to the Gospels.

In many manuscripts the book of Psalms is divided for liturgical purposes into 20 groups of psalms, the 20 so-called *kathismata*, which derive their name from the fact that when they are read out in church the congregation listens to them sitting down¹. In most manuscripts of the book of Psalms, the psalms are followed by the *nine odes*, nine passages of poetry or writing of poetical style from the rest of the Bible - 7 from the Old Testament and 2 from the New - which are used as psalms in worship. In a few instances the odes differ from or number more than the usual nine.

The anthological texts of the Bible, which, as was stated earlier, constitute 10% of all Old Testament manuscripts and 39% of all New Testament ones, are those which do not contain whole books but selections of passages from them. These anthologies are called *florilegia* or *lectionaries* because they contain texts from the Bible that are read out during church services. There are 4 types of anthologies: the *Prophetologion*, *Psalterion*, *Evangelion*, and *Apostolos*.

1. The *Prophetologion*, despite its name, is an anthology of texts from the whole of the Old Testament, except Psalms, and not only the Prophets. Most of its passages are taken from the books of Genesis, Job, Proverbs and Isaiah. Each reading from the *Prophetologion* is introduced by the liturgical phrase "*Γενέσεως* (or name of other book) *τὸ ἀνάγνωσμα*"², usually written in red ink. The use of the *Prophetologion* was abandoned in 1204 with the inception of Frankish rule in Byzantium. For this reason it has never been printed as a liturgical book. However, a few passages from the *Prophetologion*, scattered throughout the *Triodion* and *Menaia*, are still read out today, mainly during Great Lent and Holy Week.

2. The *Psalterion* is the only florilegium in which the psalms coincide with the complete text, for it contains the entire Book of Psalms and not an anthology. It is an anthology only in respect of the nine odes. The only, slight differences between the *Psalterion* and the non-liturgical Book of Psalms are that the former is entitled *Psalterion*, di-

vided into 20 kathismata and contains the additional nine odes, while the latter is entitled *Psalmoi* and contains neither the division into kathismata nor the odes at the end. Essentially, there is no difference between them.

3. The *Evangelion* or *Evangeliarion* (as distinct from the *Evangelistarion* mentioned earlier) is an anthology of passages from the four Gospels. This is the *Evangelion* from which the priest reads in church, each passage in which is also called an *Evangelion* (e.g. the *Evangelia* for individual Sundays throughout the year, and the 12 *Evangelia*, or Gospels, of Thursday in Holy Week). While in the *Evangelistarion*, which contains the continuous text, the order of the Gospels is Matthew - Mark - Luke - John, in the *Evangeliarion*, which is an anthology, it is John - Matthew - Luke - Mark. The first letter in all of the Gospel passages, which is usually in red ink as is the case in printed editions, is either a *T* or an *E*, for they all begin with one of two liturgical phrases: either "Τῷ καιρῷ ἐκείνῳ..."³ (in the case of a narrative) or "Εἶπεν ὁ Κύριος τοῖς μαθηταῖς αὐτοῦ (τὴν παραβολὴν ταύτην)..."⁴ (in the case of a parable or other teaching). There are two *Evangelia*, which usually occur together in the same manuscript. One is called the *Paschalion*, a lectionary for the movable feasts, all of which are determined by the date of Easter⁵. The other is called the *Menologion*, a lectionary for the immovable feasts covering the twelve months of the year, beginning with September⁶. When both occur in the same manuscript, the *Paschalion* comes first.

4. The *Apostolos* is a florilegium containing a selection from Acts and the 21 Epistles. Here almost all of the passages begin with either the letter *E* or *A*, for they are introduced by the liturgical phrases "Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις..."⁷ (in the case of a narrative from Acts) or "Ἀδελφοί..."⁸ (in the case of a teaching from the Epistles).

In many manuscripts of continuous text, each biblical book bears an *inscription*, or title, at the beginning and a *subscription* at the end, the latter being no more than a repetition of the inscription. At the end there is also a note of the total number of lines in the text and the place where it was written, e.g. "Στίχοι βχνε´ ἐγράφη ἐν Καισαρείᾳ"⁹ or "Ἐγράφη ἀπὸ Κορίνθου"¹⁰.

Often in the manuscripts each book of the Bible is preceded by a prologue. These prologues were written by Euthalius of Alexandria, Bishop of Sulce in the fifth century, or by other, unknown ecclesiastical authors, and resemble the *hypotheses* of Homer's rhapsodies or the tragedies and comedies.

The manuscripts of continuous text fall into two categories: those

which contain only text and those which contain both text and commentary. These commentaries, which are usually called *Catena*e ('chains'), are collections of passages from the hermeneutic writings of ecclesiastical authors, some of which have survived and others not. They are placed either at the top, the bottom, or the outer margin of the page (never in the margin next to the spine of the book). On the New Testament there are 11 different *Catena*e, which appear in 25% of the manuscripts, as was stated earlier, and have been identified by the scholars Karo and Lietzmann. The main one has been published by Cramer and runs to 8 bulky volumes. In the case of the Old Testament, the *Catena*e have not yet been identified and described, although from what I can see in the manuscripts, they must number more than 10. The main one covers almost all of the historical books (from Genesis to Kings) and has been published by Nicephoros Theotokis in two enormous volumes. Sometimes, after the Gospels, the manuscripts include the *Synaxarion*, a table of passages to be read "ἐπ' ἐκκλησίας κατὰ σύναξιν"¹¹, i.e. mainly on Sundays and then on the movable and immovable feasts of the year. (This should not be confused with the hagiological *Synaxarion*, which is a compendium of the biographies of the saints in the *Menaia*.) The former, biblical *Synaxarion* is also published in the printed edition of the New Testament by B. Antoniadis, which is circulated by the Holy Synod.

Very often the biblical manuscripts also contain forms of musical notation above the letters in the text. This is rare in the manuscripts of continuous text, but very common in the florilegia. The simplest form of notation consists of two signs, each composed of three dots, which represent the acute and grave accents (. · · · ·).

So much for the Greek manuscripts of the Bible, i.e. those of the Septuagint translation of the Old Testament and the original of the New Testament.

It is a well-known fact that in antiquity, just as today, various authors cited verses or prose from the writings of earlier authors in their work. Aristotle and Strabo, for example, frequently cite verses from Homer. Of course, these citations come mainly from important poets and authors. Obviously, the more important and widely read a poet or author was, the more frequently he was cited by later writers. After the Bible, the most frequently cited author, and by a big margin at that, is Homer; about 1,000 citations from his work are to be found in over 100 later authors. From the Bible there are some 205,000 citations in Greek Christian authors alone, viz. 85,000 citations from the Old Testament and 120,000 from the New. The citations from the Old Testament are

usually longer than those from the New. The total number of authors in whose work these citations appear is about 1,500. The number of biblical citations in ancient Latin Christian literature is far higher, with some 3,000 authors quoting from the Bible. The Bible is the only book in the world whose complete text is cited elsewhere; in other words, if all its manuscripts and printed copies were lost, its entire text could be restored simply from the citations. Passages from the Bible are also quoted by non-Christian writers, such as the grammarian Longinus, a slightly older contemporary of Christ, who cites passages from the first chapter of Genesis (in the Septuagint translation), and the historians, philosophers and men of letters Epictetus, Lucian, Celsus, Amelius, Porphyry and Aelius Lampridius, amongst others, who quote from the New Testament.

There is only one phrase in the New Testament that does not appear in either the Greek manuscripts or the Greek citations; this is the phrase "ἐν τῷ οὐρανῷ, ὁ Πατήρ, ὁ Λόγος, καὶ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, καὶ οὗτοι οἱ τρεῖς ἓν εἰσὶ καὶ τρεῖς εἰσιν οἱ μαρτυροῦντες ἐν τῇ γῆ"¹², which in printed editions is to be found in 1 John 5:7. This phrase, expressed in a somewhat different form, exists only in a 14th-century bilingual Greco-Latin manuscript written in Italy, Vaticanum Ottobonianum 298 (in which the Greek text is a translation of the Latin one in the opposite column). It is cited by only one Greek author, the 15th-century Dominican monk and adherent of Thomas Aquinas, Manuel Calecas. The first to cite this phrase in Latin was the Spanish 4th-century heresiarch Priscillian, and it subsequently appears in a considerable number of Latin manuscripts. It entered the printed versions of the Greek text when it was included as a translation from the Latin in the first printed Greek edition of the Bible in 1514 by the publisher Cardinal Ximenes de Cisneros. For this reason in the Holy Synod's edition B. Antoniadis describes this phrase as spurious and it is printed in smaller type.

* * *

The Bible also comes first in terms of translations. It has the oldest translation of any book in history: the Septuagint, a translation of the original ancient Hebrew text of the Old Testament into ancient Greek which was produced in Alexandria in the 3rd century B.C.. In my opinion, it is known as the Septuagint or "LXX"¹³ - although, to be precise, it should be "LXXII" - because it was authorized by the Sanhedrin, which consisted of seventy-two members and was for ancient Israel the equivalent of our own Holy Synod, Parliament, Supreme Court of Appeal and State Council all combined into one. This is the Great Sanhe-

drin of Israel that was founded by Moses, condemned Christ and Stephen, tried Paul, and for which the "Sanhedrin" was written, the book containing the Mishnah and the Talmud; it was also known as the Septuaginta or Septuaginta Duo, because this was the total number of its members. Today this pre-Christian Septuagint translation for Greek-speaking Jews takes the place of the original Old Testament, for the original Hebrew text was lost. The Hebrew version in circulation today, the so-called Massoretic Text, is chiefly a re-translation of the Septuagint into medieval Hebrew that was produced in stages between the 2nd and 9th century A.D.. As a result, it contains many Greek words, such as *Ur* (= *Chōr* = *Chōra*¹⁴) (Gen. 11:31), *phoirion* (= *phoreion*¹⁵) (Song of Songs 3:9), and *paradeisos* (Song of Songs 4:13), a loan-word from Persian.

There are at least another six Greek translations of the Old Testament for the Jews, of which only fragments survive: these are the ones by Aquila (A.D. 128), Theodotion (180) and Symmachus (200), and the so-called Quinta, Sexta and Septima (all 2nd cent.). The Massoretic Text is partly a re-translation of these six translations as well. A late translation of several books only also survives: the Marcian, a 14th-century translation of the Massoretic Text. The oldest manuscripts of the Massoretic Text are an incomplete one of the 9th century and a complete one of the 10th.

There are 18 ancient Christian translations of both Testaments together: 2 Latin ones (2nd and 4th cent.), 5 Syriac (2nd, 5th, 6th and 7th cent.), 4 Coptic or Egyptian (3rd and 4th cent.), the Gothic (4th cent.), the Ethiopic (5th cent.), the Armenian (5th cent.), the Iberian or Georgian (5th cent.), the Arabic (7th cent.), the Persian (7th cent.), and the Slavonic (9th cent.). Only the New Testament has another 4 ancient translations in some of the above languages (Latin, Syriac, Coptic). All of these ancient translations are each transmitted in a large number of manuscripts. The Latin Vulgate, the oldest manuscript of which is the 7th-century Codex Amiatinus, surpasses the Greek original in terms of its number of manuscript copies.

The Bible also has more modern translations than any other book in the world. Today there are writers with up to 30 translations in modern languages, and these are considered to be the world's leading authors. The Bible is available today in 1577 translations - the total number of languages in the world. When linguists want to find out how many languages there are in the world, they ask the Bible societies how many and which translations of the Bible they have issued. According to these societies, up to 31st December 1976 the Bible had been translated

into 1577 languages. Of these, both Testaments had been translated into 261 languages, the New Testament only into another 384, and individual books of the New Testament (usually the four Gospels and the Acts of the Apostles) or the Psalms into the remaining 932 languages.

* * *

The Bible also has an unassailable lead in respect of the number of printed editions. When a book is published today it usually has a print-run of 1,000 copies, while titles with a large circulation run to 10,000 or 20,000 copies. If one reaches the 100,000 mark it receives an award and is described as a best-seller. Few books in the world go on to reach a total of 200,000. In 1975 alone 308,000,000 - yes, *million* not thousand - copies of the Bible were issued, and these just by the Bible societies.

Again, the first book ever published in print was the Bible. The first book printed by the inventor of the printing-press, Johannes Gutenberg, in 1441 was the whole Bible, both Old and New Testament, in the Latin Vulgate translation. In the Greek language the Bible was the third book to be printed, in Spain in 1514.

* * *

As a book, the Bible comes first in many other important respects, not least its divine inspiration, which is a matter I would never contest, partly because I believe that the Bible is in this respect without comparison, since no other divinely inspired book exists, and partly because its divine inspiration is a matter of faith. Its 10 or 12 oldest books are the oldest readable books in the world. Next come the epics of Homer. The translation of the Old Testament, the Septuagint, is, as I have said, the oldest translation in the world, either of those which still survive or those which are mentioned elsewhere but are lost. The ancient translations of both Testaments, too, are amongst the oldest ever produced, and the oldest still in existence, for the slightly older Latin translations of Homer and Aristotle have not survived. The historians of the Bible (Moses and the authors of the other historical books of the Old Testament) are the world's earliest historians, the true fathers of history, for the latest of these wrote between half and one century before Herodotus and Thucydides. The authors of the Old Testament, and in particular the authors of Samuel, Kings, Chronicles, and the books dealing with the Mosaic Law, are the earliest authors to make reference to other books. The Septuagint translation of the Old Testament is the oldest and most extensive surviving text written in the demotic Greek language of the Hellenistic era. This translation, together with the New Testa-

ment, without question provided the main basis for the development of Byzantine and modern demotic Greek. For many nations, such as the Goths (Germans), Syrians, Arabs, Ethiopians, Persians, Armenians, Georgians and Slavs, the translation of the Bible into their mother tongue constitutes their oldest national written monument, just as the epics of Homer are for the Greeks. This is also generally the case for the formerly uncivilized peoples around the world who have recently been civilized. For the Germans today Luther's translation of the Bible is also the oldest written monument of their spoken tongue.

Apart from its monotheism and other spiritual truths, the Bible also mentions, for the first time in the history of mankind, many everyday objects and institutions, such as the six prehistoric metals, precious stones and the art of engraving them, the products of fermentation (bread, cheese, wine, vinegar), woven cloth, tanned hides, pitch (tar), lime, glass, the grindstone, musical instruments and musical notes, stenography, epistles, coins and papyrus. The Bible also contains the first recorded instances of certain words that have become universal terms or concepts, such as *agapē*¹⁶, *prosōpolēpsia* - *prosōpolēptēs*¹⁷, *pneumatikos*¹⁸ (in its spiritual and not mechanical sense), *kalliergeia*¹⁹ (in a spiritual sense), *hypokritēs*²⁰ (in its ethical and not theatrical sense), *talanton* - *talento*²¹ (in its well-known metaphorical sense), *typtō* - *typseis*²², *anastasis*²³, *koimoumai* - *koimēsis* - *koimētērion*²⁴, and *ethelothrēskia*²⁵. All these, adapted of course to the pronunciation of the language concerned or translated, have passed even into the languages of non-Christian nations.

Finally, the alphabet, mankind's unique and, in evolutionary terms, unsurpassable system of letters to represent the basic sounds of speech, was invented so that the Bible could be written in it. It became well established and has been used for every book in the world since then. The alphabet is man's greatest invention, unmatched by any other, the key to knowledge, history, and all other science. It was the alphabet that brought the nations of the earth out of prehistory into the historical era and out of a primitive state into a civilized one.

Without question, leaving aside its role as a vehicle of eternal salvation, the Bible is for mankind not merely a book or even an important book; it is the Book of Books, the Bible.

Translator's notes

1. The verb *kathomai* in Greek means 'to sit down'.
2. i.e. "The reading is taken from the Book of (e.g. Genesis)".
3. "At that time..."
4. "The Lord told his disciples (this parable)..."
5. The Greek word for Easter is *Pascha*.
6. *Menologion* derives from *mēn*, the Greek word for month.
7. "During this period..."
8. "Brothers..."
9. "2,655 lines; written in Caesarea."
10. "...written in Corinth."
11. "ep' ekklēsiās kata *synaxin*", i.e. "at each assembly of the congregation".
12. "[For there are three that testify] in heaven: the Father, the Word and the Holy Spirit, and these three are one. And there are three that testify on earth."
13. i.e. "translation of the 70".
14. i.e. "Land".
15. i.e. "palanquin".
16. Brotherly love or charity.
17. "Favouritism" and "one who shows favouritism", in modern usage.
18. Pneumatic.
19. Cultivation.
20. Hypocrite; *hypocritēs* originally meant "actor".
21. A *talent* was originally a unit of weight and coinage.
22. *Typtō* originally meant "to strike (at heart)"; hence the modern *typseis* = pangs of conscience.
23. Resurrection (of the dead).
24. To sleep - falling asleep - place of sleep, or cemetery.
25. Will-worship, the construction of a religion to suit oneself.

* * *

Τὴ μελέτη μου αὐτὴ μετέφρασε στὴν ἀγγλικὴ ὁ Ἄγγλος φιλόλογος τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας καὶ τώρα πιά ἐξελληνισμένος ὀρθόδοξος Χριστιανὸς Andrew Hendry, καὶ μοῦ τὴν ἔδωσε γραμμὴν ἀγγλιστὶ σὲ μία δισκέττα. τὸ 1995 ἔδωσα ἓνα ἀντίτυπο τῆς ἐκδόσεως τῆς μητροπόλεως Ἐδέσσης καὶ τὴ δισκέττα τῆς ἀγγλικῆς μεταφράσεως σὲ κάποιον φίλο μου Ἑλληνα ὀρθόδοξο Χριστιανὸ κάτοικο τῆς Νέας Ὑόρκης. ἀπὸ κεῖ τὸ ἐκδεδωμένο πρωτότυπο καὶ ἡ δισκέττα μὲ τὴν ἀγγλικὴ μετάφρασι, χωρὶς νὰ τὸ ξέρω, περιῆλθαν στὰ χέρια τοῦ Ἑλληναμερικανοῦ Ἀστερίου Γεροστέργιου, ὁ ὁποῖος χωρὶς τὴν ἄδειά μου καὶ παρὰ τὴ θέλησί μου διέπραξε δυὸ ἀσχημίες.

1. Παραποίησε τὸ πρωτότυπο, θέλοντας νὰ τὸ «μετατρέψῃ σὲ σωστά ἔλληνικά» κατὰ τὴ φαντασίωσί του, δηλαδὴ σὲ μιὰ γελοιογραφία καθαρευούσης γλώσσης, ἐνῶ εἶναι ἄνθρωπος πού δὲν μπορεῖ νὰ γράψῃ σωστά ἔλληνικά σὲ καθαρεύουσα. παραποίησε δὲ κάπως ἐλαφρότε-

ρα και την ἀγγλική γλῶσσα τῆς μεταφράσεως, γιὰ νὰ τὴν κάνη καλλίτερη κατὰ τὴ φαντασίωσί του.

2. Τὸ 1997 ἐξέδωσε πρωτότυπο καὶ μετάφρασι σ' ἓνα τεύχος, κι ἀπὸ τότε, 16 χρόνια τώρα, τὸ ἐμπορεύεται σ' ὅλη τὴν ὑφήλιο γιὰ λογαριασμό του, διαφημίζοντάς το κιόλας στὸ διαδίκτυο καὶ κερδοσκοπώντας.

Καὶ δὲν ντρέπεται καθόλου, πὺ αὐτὸ εἶναι ὄχι μόνο παραχάραξι, πλαστογραφία, κλοπή, καὶ ἀθέμιτη κερδοσκοπία μὲ λαθρεμπορία κλοπιμαίου πράγματος, ἀλλὰ καὶ προσβολὴ τοῦ προσώπου μου μὲ παράνομη ἐκμετάλλευσι τοῦ ὀνόματός μου.

Γιὰ νὰ κρύβῃ, ὅσο γίνεται, τὴν ἀξιόποινη πράξι του ὁ Γεροστέργιος, ἔπεισε τὸν ἀνήξερο Κων. Καβαρνό, πὺ σήμερα δὲν ζῆ, νὰ φαίνεται ἐκεῖνος καὶ τὸ Ἰνστιτοῦτο του ὡς ἐκδότης τοῦ παραχαραγμένου κλοπιμαίου, πὺ ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀνέντιμη παράνομη καὶ ἀξιόποινη κερδοσκοπία του. εἶμαι βέβαιος ὅτι ὁ Γεροστέργιος δὲν φανέρωσε στὸν Καβαρνό ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἄδειά μου νὰ κάνῃ κάτι τέτοιο. κι ὁ Καβαρνός ἐξαπατήθηκε. πρόσθεσε δὲ ὁ Γεροστέργιος καὶ

All rights reserved.

Copyright © 1997, by Asterios Gerostergios

Published by THE INSTITUTE FOR BYZANTINE AND
MODERN GREEK STUDIES, INC.

115 Gilbert Road, Berlmont, Massachusetts 02178, U.S.A.

γιὰ νὰ εἶναι ἡ κλοπὴ του τὸ τέλειο ἔγκλημα.

Ἐκεῖνα πὺ δημοσιεύονται στὸ τεύχος καὶ στὸν ἱστοχῶρο πὺ ἐλέγχει ὁ Γεροστέργιος εἶναι κλοπιμαῖα πλαστογραφήματά του. τὸ αὐθεντικὸ κείμενο τῆς μελέτης μου αὐτῆς εἶναι αὐτὸ πὺ δημοσιεύεται ἐδῶ καὶ στὴν Α' ἔκδοσι τῆς μητροπόλεως Ἐδέσσης. καὶ τῆς μεταφράσεως ἐπίσης τὸ αὐθεντικὸ, ὅπως μοῦ τὸ ἔδωσε γραμμένο σὲ δισκέττα ὁ μεταφραστής, εἶναι αὐτὸ πὺ δημοσιεύεται ἐδῶ, ἀπαραποίητο γιὰ πρώτη φορά.

